

શ્રી શંખેશ્વર પાર્થનાથાય નમઃ

શ્રી પંચસૂત્ર

(ગુજરાતી અનુવાદ સહિત)

: અનુવાદક :

પૂ. મુનિરાજશ્રી રાજશેખર વિજયભાઈ મંડળ

પ્રકાશક

પં. પુષ્પરાજભાઈ અમીચંદભાઈ કોઠારી

વડવામવાળા

શ્રી જેત ક્રિયસ્કર મંડળ

મહેસાણા (ઉ. ગ.)

પાંચમુત્ર-પરિચય

‘પાંચમુત્ર’ આ નાનકડો ગ્રંથ જૈન-શ્રુત સમુદ્રનું એક ઉચ્ચવર્ણ રેત્ન છે-જે જૈન સાધના માર્ગ ઉપર દિવ્ય પ્રકાશ પાથરી જાય છે. પાંચ સૂત્રોમાં સંક્ષેપથી સમગ્ર મોક્ષમાર્ગનું સચોટ નિરૂપણ સાધક-મુમુક્ષુ માટે અત્યંત ઉપયોગી છે. આ સૂત્રની રચના લગભગ ૧૫૦૦ વર્ષથી પણ ઘણા કાળ પૂર્વે થઈ હોવાની પૂર્વધર મહાત્માની આચાર્ય ભગવંતની આ અનુભવ સિદ્ધ પ્રસાદી હોવાની સંભાવના અનુચિત નથી. ૧૪૪૪ ગ્રંથ રચયિતા શ્રી હરિભદ્રમૂરિ મહારાજે એક સંક્ષિપ્ત વિવરણ આ ગ્રંથ ઉપર રચીને પ્રસ્તુત ગ્રંથના રહસ્યો છતાં કરી મુમુક્ષુવર્ગ ઉપર અવિસ્મરણીય ઉપકાર કર્યો છે.

પાંચ સૂત્રોમાં જે મહત્વના પાંચ વિષયોને ગૂંથી લેવામાં આવ્યા છે તેનો સંક્ષિપ્ત ભાવાર્થ આ પ્રમાણે છે.

સૂત્ર (૧) પાપપ્રતિઘાત અને ગુણ ખીજવાન :

અત્યંત દુર્ગંધી પાત્રને જ્યાં સુધી સારી રીતે ઘોઈને સ્વચ્છ કરવામાં ન આવે ત્યાં સુધી સુગંધી દ્રવ્યોનું ભાજન ખનવાની તેમાં લાયકાત નથી, તે જ રીતે અનાદિ કાળના કુસંસ્કારો રૂપી ગાઢ પાપકર્મોનો નાશ ન થાય ત્યાં સુધી આત્મા પણ સદ્ગુણોની સુગંધથી સુવાસિત ન બની શકે. તેથી પ્રથમ સૂત્રમાં સદ્ગુણોની પ્રાપ્તિ માટે અનિવાર્ય પાપકર્મના વિનાશ અર્થે (૧) અરિહંત (હિતાપદેશક), રસિક (મુક્તાત્મા), ઉસાધુ (સાધનામાં તન્મય બનેલ મહાત્મા) અને ધર્મ (મોક્ષપ્રાપ્તિનો ઉપાય) આ ચારનું શરણ, (૨) સ્વકૃત દુરાચારોની તીવ્ર નિંદા અને સત્કૃત્યોની પ્રશંસા-અનુમોદના, આ ત્રણ ઉપાયો દર્શાવવામાં આવ્યા છે.

સૂત્ર (૨) સાધુધર્મ પરિભાષના :

પોતાના આત્માની કર્મબંધનથી મુક્તિ એ આત્માના શુભ પુરુષાર્થનું અંતિમ લક્ષ્ય છે. સાધુપણનું પાલન=જ્ઞાન-દર્શન ચારિત્રની ઉચ્ચકોટિની સાધના એ મુક્તિનો એકમાત્ર ઉપાય છે. તે ઉપાય પ્રાપ્ત કરવા માટે મુમુક્ષુજીવને પૂર્વાભ્યાસ કરવાની જરૂર છે-જેમાં સાધુધર્મ સ્વીકારવાની, રુચિ તીવ્ર બનાવવી, સાધુપણનાં કર્તવ્યો બરાબર સમજવાં, તેની ઉપયોગિતાથી આત્માને અંતરાત્ર ભાવિત

શ્રી ધરણ્દ્ર પદ્માવતી સંપૂર્ણિતાય
 શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથાય નમઃ
 દાન-પ્રેમ-હીરમૂરિ ગુરુભ્યો નમઃ
 શ્રી ચિરંતનાચાર્ય વિરચિત

શ્રી પંચસૂત્ર

(ગુણગતી અનુવાદ સાથે)

૧. પાપ પ્રતિગ્રાત-ગુણબીજધાન સૂત્ર

૧. મંગલસૂત્ર

ભુમે વીર્યરાગાણું સર્વજ્ઞાણું દેવિંદ્રપૂર્ણાણું
 જહદિદ્યવત્યુવાર્ધણું તેલુક્કગુરુણું
 અરુહંતાણું ભગવંતાણું ।

રાગ દ્વેષથી રહિત, સર્વજ્ઞ, જગતના સઘળા પદાર્થોને
 જાણનારા, દેવેન્દ્રોથી પૂજાયેલા, સત્યવસ્તુના પ્રરૂપક અને
 ત્રણલોકના ગુરુ અરિહંત ભગવંતોને નમસ્કાર હો !

૨. અરિહંતનો ઉપદેશ

જે એવમાઈક્રિયાંતિ—ઈહ ખલુ ૧ અણાઈજીવે, ૨
 અણાઈજીવરસ ભવે ૩ અણાઈકમ્મ સંજ્ઞેગણિવ્યત્તિએ,
 ૪ દુકખરૂપે, ૫ દુકખફલે ૬ દુકખાણુખધે ।

તે અરિહંત ભગવંતો કહે છે : આ લોકમાં જીવ
 અનાદિ છે, જીવનો સંસાર અનાદિ છે, જીવનો સંસાર

અનાદિ કર્મસંયોગથી થયેલો છે. સંસાર દુઃખરૂપ, દુઃખ-
ફલક, અને દુઃખાનુબંધી છે.

૩. સંસારનાશનો ઉપાય

એવમસ્સ ણું વુચ્છિત્તી સુદ્ધધમ્માએ,
સુદ્ધધમ્મસંપત્તી પાવકમ્મવિગમાએ,
પાવકમ્મવિગમે તહાભવ્વત્તાઈભાવઓ

એ સંસારનો નાશ શુદ્ધ ધર્મથી થાય છે. શુદ્ધધર્મની
પ્રાપ્તિ પાપકર્મના નાશથી થાય છે. પાપકર્મનો નાશ તથા-
ભવ્યત્વના પરિપાક વગેરે ભાવોથી થાય છે.

૪. તથાભવ્યત્વના પરિપાકનાં સાધનો

તસ્સ પુણુ વિવાગસાહણાણિ—૧ ચઉસરણુગમણું,
૨ દુક્કડગરિહા, ૩ સુકડાણુ સેવણું,
અઓ કાયવ્વમિણું હોઉકામેણું સયા સુપ્પણિહાણું,
ભુજ્જે ભુજ્જે સંકિલેસે, તિકાલમસંકિલેસે

(૧) ચાર શરણુ સ્વીકાર, (૨) દુષ્ટત ગર્હા, (૩) સુકૃત
અનુમોદના એ ત્રણુ તથાભવ્યત્વના પરિપાકનાં સાધનો છે.
આથી મોક્ષના અર્થે ભવ્યજીવે સદા મન-વચન-કાયાની
એકાગ્રતાથી ચાર શરણુ સ્વીકાર આદિ ત્રણુ કરવા લાયક છે.
ચિત્તમાં સંકલેશ ન હોય ત્યારે સવાર-બપોર-સાંજ એમ
ત્રિકાલ અને ચિત્તમાં સંકલેશ હોય ત્યારે વારંવાર ચાર
શરણુ સ્વીકાર આદિ ત્રણુ કરવાં જોઈએ.

૫. અરિહંતોના શરણનો સ્વીકાર

જવજીવં મે ભગવંતો પરમતિલોગણાહા, આણુત્તર-
પુન્નસંભારા, ખીણુરાગદોસમોહા, અચિંતચિંતામણી,
ભવજલહિપોઆ એગંતસરણા, અરહંતા-સરણું ।

પરમ ત્રિલોકનાથ, સર્વોત્તમપુણ્યના સમૂહવાળા, રાગ-
દ્વેષ અને મોહથી રહિત, અચિંત્ય ચિંતામણિ સમાન, સંસાર-
રૂપ સમુદ્રને પાર પામવા વહાણુ સમાન, એકાંતે શરણુ કરવા
લાયક અરિહંત ભગવંતોનું જીવનપર્યંત મારે શરણુ છે.

૬. સિદ્ધોના શરણનો સ્વીકાર

તહા પહીણુજરામરણા, અવેઅકમ્મકલંકા, પાણુદ્ઘ-
વાખાહા, કેવલનાણુદંસણા, સિદ્ધિપુરનિવાસી,
નિરુવમસુહસંગયા, સવ્વહા કયકિચ્ચા સિદ્ધા સરણું ।

તથા જરા-મરણથી રહિત, કર્મરૂપ કલંકથી રહિત,
સર્વ પીડાઓથી રહિત, સર્વજ્ઞ, સર્વદર્શી, મુક્તિ-નગરમાં
રહેલા, અનુપમ સુખવાળા, સર્વથા કૃતકૃત્ય બનેલા સિદ્ધ
ભગવંતોનું મારે શરણુ છે.

૭. સાધુઓના શરણનો સ્વીકાર

તહા પસંતગંભીરાસયા, સાવજ્જજ્ઞેગવિરયા, પંચ-
વિહાયારજ્ઞણુગા, પરોવયારનિરયા, પઉમાઘનિદંસણા
ઝાણુજ્ઞયણુસંગયા, વિસુજ્ઞમાણુભાવા સાહુ સરણું ।

તથા પ્રશાંત, ગંભીર ચિત્તવાળા, પાપવ્યાપારોથી
નિરામ થામેલા, પાંચ વ્યાપારોના બાણકાર, પરોપકાર
કરવામાં તત્પર, પદ્મ વગેરેની ઉપમાવાળા, ધ્યાન અને સ્વાધ્યા-
યથી યુક્ત, ઉત્તરોત્તર, વિશુદ્ધ થતા ભાવવાળા સાધુ ભગ-
વંતોનું મારે શરણુ છે.

૮. ધર્મના શરણુનો સ્વીકાર

તહા સુરાસુરમણ્યપૂર્ણ્યો, મોહતિમિરંસુમાલી,
રાગદ્વેષવિસપરમમંતો, હેઉ સયલકદ્વાણાણું, કમ્મ-
વણુવિહાવસૂ, સાહગો સિદ્ધભાવસ્સ, કેવલિપણુત્તો
ધમ્મો જવજ્જવં મે ભગવં સરણું ।

તથા સુર-અસુર અને મનુષ્યોથી પૂજાયેલા, મોહરૂપ
અંધકારનો નાશ કરવામાં સૂર્યસમાન, રાગ-દ્વેષ રૂપ વિષનો
નાશ કરવામાં ઉત્કૃષ્ટ મંત્ર સમાન, સઘળા કલ્યાણોનું કારણ,
કર્મરૂપ વનને બાળવામાં અગ્નિ સમાન, સિદ્ધપણુની પ્રાપ્તિ
કરાવનાર, કેવલી ભગવંતે કહેલા, જ્યૈશ્વર્ય આદિ સઘળા
ગુણોથી યુક્ત ધર્મનું મારે શરણુ છે.

૯. દુષ્કૃત ગુહાં

સરણુમુવગચ્ચો અ એચ્ચેસિં, ગરિહામિ દુક્કડં ।
જણુણું અરહંતેસુ વા, સિદ્ધેસુ વા, આયરિચ્ચેસુ વા,
ઉપપજ્જાચ્ચેસુ વા, સાહુસુ વા, સાહુણીસુ વા, અન્નેસુ વા
ધમ્મદ્ધાણેસુ આણુણિજ્જેસુ પૂઆણિજ્જેસુ, તહા

માધસુ વા, પિધસુ વા, ખંધુસુ વા, મિતોસુ વા,
 ઉવચારીસુ વા ગ્રોહેણુ વા જીવેસુ મગ્ગદિઠએસુ
 અમગ્ગદિઠએસુ, મગ્ગસાહણેસુ અમગ્ગસાહણેસુ, જં
 કિંચિ વિતહમાયરિયં આણાયરિઅવ્વં અણિચ્છિઅવ્વં
 પાવં પાવાણુખંધિ, સુહુમં વા ખાયરં વા, મણેણુ
 વા વાયાએ વા, કાએણુ વા, કયં વા કારાવિઅં
 વા અણુમોઘઅં વા, રાગેણુ વા દોસેણુ વા મોહેણુ
 વા, ઇત્થિ વા જમ્મે જમ્મંતરેસુ વા, ગરહિઅમેઅં,
 દુક્કડમેઅં, ઉજ્જયવ્વમેઅં, વિઆણિઅં મએ
 કલ્લાણુમિત્તગુરુભગવંતવયણાએ એવમેઅંતિ રોઘઅં
 સદ્ધાએ, અરિહંતસિદ્ધસમક્ખં ગરિહામિ અહમિણું,
 દુક્કડમેઅં, ઉજ્જયવ્વમેઅં, ઇત્થિ મિચ્છા મિ દુક્કડં,
 મિચ્છા મિ દુક્કડં, મિચ્છા મિ દુક્કડં ।

અરિહંત આદિના શરણે ગયેલો હું દુષ્કૃતની ગર્હા
 કરું છું. અરિહંતોના વિષે, સિદ્ધોના વિષે, આચાર્યોના
 વિષે, ઉપાધ્યાયોના વિષે, સાધુઓના વિષે, સાધ્વીઓના વિષે,
 બીજા પણ માનનીય અને પૂજનીય ગુણાધિકોના વિષે,
 માતાઓના વિષે, પિતાઓના વિષે, ખંધુઓના વિષે, મિત્રોના
 વિષે, ઉપકારીઓના વિષે, સામાન્યથી સમ્યક્ત્વ આદિ મોક્ષ-
 માર્ગમાં રહેલા અથવા કુમાર્ગમાં રહેલા જીવોના વિષે,
 મોક્ષમાર્ગના સાધનરૂપ પુસ્તકાદિના વિષે કે મોક્ષમાર્ગના

સાધન નહિ એવા તલવાર આદિ પદાર્થોના વિષે જે કંઈ વિપરીત આચરણ કર્યું હોય, આચરણ નહિ કરવા લાયક અને મનથી પણ નહિ ઈચ્છવા લાયક, સૂક્ષ્મ કે બાહર પાપાનુબંધી પાપ, આ જન્મમાં કે પર-જન્મમાં, રાગ, દ્વેષ અને મોહ વડે કરવા, કરાવવા અને અનુમોદવારૂપે કર્યું હોય તે નિહનીય છે, તે દુષ્કૃત રૂપ છે અને ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે એમ મેં કલ્યાણમિત્ર ગુરુએ કહેલા ભગવાનના વચનથી જાણ્યું છે, અને આ એ પ્રમાણે જ છે એમ શ્રદ્ધાથી મને ગમ્યું છે. આથી અરિહંત અને સિદ્ધ સમક્ષ હું એ સર્વ પાપોની ગહા કરું છું. એ પાપો દુષ્કૃત હોવાથી ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે. અહીં (દુષ્કૃત ગહામાં) મારું પાપ મિથ્યા થાયો, મારું પાપ મિથ્યા થાયો, મારું પાપ મિથ્યા થાયો.

૧૦. પ્રાણિધાન શુદ્ધિ

હોઉ મે એસા સમ્મં ગરિહા । હોઉ મે અકરણ-
નિયમો । બહુમયં મમેઅંતિ, ઈચ્છામો આણુસદ્દિઠં,
૧. અરહંતાણું ભગવંતાણું, ૨. ગુરુણું કલ્લાણુ-
મિત્તાણુંતિ । હોઉ મે એએહિં સંભંગો । હોઉ
મે એસા સુપત્થણા । હોઉ મે ઈત્થ બહુમાણો ।
હોઉ મે ઈચ્છો મુક્ખબીઅંતિ । પત્તેસુ એએસુ અહં
સેવારિહે સિઆ, આણારિહે સિઆ, પડિવત્તિજુએ
સિઆ, નિરઘઆરપારગે સિઆ ॥

આ મારી ગહાં લાવથી થાઓ. ફરી તેવું પાપ નહિ કરવાનો મારે નિયમ હો. આ બંને બાબત મને બહુ ઈષ્ટ છે. આથી હું અરિહંત ભગવંતોની તથા કલ્યાણ-મિત્ર ગુરુઓની હિતશિક્ષાને ઈચ્છું છું. મને અરિહંત આદિનો ઉચિત યોગ થાઓ. મારી આ પ્રાર્થના સફળ બનો. આ પ્રાર્થના વિષે મને બહુમાન થાઓ. આ પ્રાર્થનાથી મને મોક્ષના બીજ રૂપ પુણ્યાનુબંધી પુણ્યની પ્રાપ્તિ થાઓ. અરિહંત આદિનો ઉચિત યોગ થાય ત્યારે હું તેમની સેવા કરવાને યોગ્ય બનું, તેમની આજ્ઞા પાળવાને લાયક બનું, તેમની જ ભક્તિથી યુક્ત બનું, તેમની આજ્ઞાનો નિરતિચાર પાલન કરનારો બનું.

૧૧. સુકૃત અનુમોદના

સંવિગ્ગો જહાસત્તીએ સેવેમિ સુકૃત । આણુમોએમિ સંવેસિં અરહંતાણાં આણુદ્રઠાણાં । સંવેસિં સિદ્ધાણાં સિદ્ધભાવં । સંવેસિં આયરિઆણાં આયારં । સંવેસિં ઉવજઝાયાણાં સુત્તપ્પયાણાં । સંવેસિં સાહૂણાં સાહુકિરિઅં । સંવેસિં સાવગાણાં મુક્ખસાહણુન્નેગે । સંવેસિં દેવાણાં, સંવેસિં જીવાણાં, હોઉકામાણાં કલ્લાણાસયાણાં મગ્ગસાહણુન્નેગે ।

મોક્ષની ઈચ્છાવાળો હું યથાશક્તિ સુકૃત કરું છું.

સર્વ અરિહંતોના ધર્મેષિદેશ આદિ અનુષ્ઠાનોને અનુમોહું છું. સર્વ સિદ્ધોના અવ્યાભાષ (= પીડાનો અભાવ) આદિ સિદ્ધપણાને અનુમોહું છું. સર્વ આચાર્યોના જ્ઞાનાચારાદિ આચારને અનુમોહું છું. સર્વ ઉપાધ્યાયોના સૂત્રદાનને અનુમોહું છું. સર્વ સાધુઓની સુંદર સ્વાધ્યાય આદિ ક્રિયાને અનુમોહું છું. સર્વ શ્રાવકોના મોક્ષના સાધનભૂત વૈયાવચ્ચ આદિ વ્યાપારોને અનુમોહું છું. નજીકમાં મોક્ષે જનારા અને શુદ્ધ આશયવાળા સર્વદેવોના અને સર્વજીવોના સામાન્યથી શુભ વ્યાપારોને અનુમોહું છું.

૧૨. પ્રણિધાન શુદ્ધિ

હોઉ મે એસા આણુમોઅણા । સમ્મં વિહિપુવ્વિઆ, સમ્મં સુદ્ધાસયા, સમ્મં પડિવત્તિરૂઆ, સમ્મં નિરઘચ્ચારા । પરમગુણજીતઅરહંતાધસામત્થએ, અચિંતસત્તિજીત્તા હિ તે ભગવંતો, વીઅરાગા સવ્વણુ પરમકલ્લાણા, પરમકલ્લાણાહેઉ સત્તાણું, ‘મૂઢે અમ્મિહ પાવે,’ અણાધમોહવાસિએ, અણાભિન્ને ભાવએ હિઆહિઆણું, અભિન્ને સિઆ, અહિઅનિવિત્તેસિઆ, હિઅપવિત્તે સિઆ, આરાહગે સિઆ ઉચ્ચિઅપડિવત્તીએ સવ્વસત્તાણું સ-હિઅંતિ । ઇચ્છામિ સુકડં, ઇચ્છામિ સુકડં ઇચ્છામિ સુકડં ।

આ મારી અનુમોદના ઉત્તમગુણોથી યુક્ત અરિહંત આદિના પ્રભાવથી સૂત્રાનુસારે સમ્યગ્ વિધિપૂર્વક થાઓ, કર્મનો નાશ થવાથી સમ્યગ્ શુદ્ધ આશયવાળી બનો, ક્રિયાથી સમ્યક્ સ્વીકાર રૂપ બનો, સારી રીતે નિર્વાહ કરવાથી સમ્યગ્ નિરતિચાર બનો.

અચિન્ત્ય શક્તિથી યુક્ત તે અરિહંત આદિ ભગવંતો વીતરાગ છે, સર્વજ્ઞ છે, પરનું કલ્યાણ કરનારા છે, ઉત્તમ કલ્યાણના હેતુ છે. પણ હું મૂઠ, પાપી, અનાદિથી મોહવાસિત, અને પરમાર્થથી હિતાહિતનો અજ્ઞાણ છું. અરિહંત આદિના સામર્થ્યથી હું હિતાહિતનો જ્ઞાણકાર બનું, હિતમાં પ્રવૃત્ત બનું, સર્વ પ્રાણીઓ પ્રત્યે ઉચિત વર્તન વડે આરાધક બનું, કારણ કે તેમાં મારું હિત છે.

હું સુકૃતને ઇચ્છું, છું, સુકૃતને ઇચ્છું છું, હું સુકૃતને ઇચ્છું છું.

૧૩. સૂત્રપાઠનું ફળ—અશુભની નિવૃત્તિ

એવમેત્યં સમ્મં પઠમાણસ્સ સુણમાણસ્સ આણપ્પે-
હમાણસ્સ, સિદ્ધિલીભવંતિ પરિહાયંતિ ખિન્નંતિ
અસુહકમ્માણબંધા । નિરણબંધે વાઙ્સુહકમ્મે ભગ્ગ-
સામત્યે સુહપરિણામેણં, કડગબદ્ધે વિચ્ચ વિસે,
અપ્પકૂલે સિચ્ચા, સુહાવણિજ્જે સિચ્ચા, અપુણાભાવે
સિચ્ચા ॥

આ પ્રમાણે આ સૂત્રનો સંવેગપૂર્વક સારી રીતે પાઠ કરનાર, સાંભળનાર અને તેના અર્થનું ચિંતવન કરનાર મનુષ્યના અશુભકર્મોના અનુબંધો (આ સૂત્રના પાઠ આદિથી થયેલા શુભપરિણામોથી) મંદવિપાકવાળા થવાથી શશિલ થાય છે, (આનાથી રસહાનિ જણાવી.) આત્મામાંથી કર્મપુદ્ગલો ખસી જવાથી ઘટી જાય છે, (આનાથી સ્થિતિહાનિ જણાવી.) તથા વિશિષ્ટ પ્રકારના પરિણામોનો અભ્યાસ થતાં અશુભ કર્મના અનુબંધોનો સર્વથા ક્ષય થાય છે. નિરનુબંધ જે અશુભ કર્મો બાકી રહ્યાં હોય તે આ સૂત્રના પાઠ આદિથી થયેલા શુભ પરિણામોથી મંત્રના સામર્થ્યથી કંકણમાં બાંધેલા વિષની જેમ, સામર્થ્ય રહિત અને છે, તેથી અદ્વક્ષણવાળાં અને છે, તેથી સુખપૂર્વક સંપૂર્ણપણે ફરી કરી શકાય તેવા અને છે, (તેથી) ફરીથી ન બંધાય તેવા અને છે (=ફરીથી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અને ઉત્કૃષ્ટ રસ ન બંધાય તેવા અને છે.)

૧૪. સૂત્રપાઠનું શુભની પ્રાપ્તિરૂપ ફળ

તહા આસગલિજ્જંતિ પરિપોસિજ્જંતિ શિમ્ભવિજ્જંતિ સુહકમ્માણુબંધા । સાણુબંધં ચ સુહકમ્મં પગિદ્ધં પગિદ્ધભાવન્નિજ્જયં નિયમક્કલયં । સુપઉત્તે વિચ્ચ મહાગચ્ચે સુહક્કલે સિચ્ચા, સુહપવત્તગે સિચ્ચા, પરમસુહસાહગે સિચ્ચા । અચ્ચો અપહિબંધમેચ્ચં અસુહભાવણિરોહેણં સુહભાવબીચ્ચંતિ, સુપ્પણિહાણં, સમ્મં પઢિચ્ચવ્વં, સમ્મં સોચ્ચવ્વં સમ્મં અણુપ્પેહિચ્ચવ્વંતિ ॥

તથા શુભકર્મના અનુબંધનો ઉપયય થાય છે, શુભ-
ભાવની વૃદ્ધિથી એ અનુબંધ મજબૂત થાય છે, તથા સંપૂર્ણ-
પણે પારાકાષ્ટા પ્રાપ્ત થાય છે, શુભભાવથી ઉપાર્જેલું પ્રકૃષ્ટ
સાનુબંધ શુભ કર્મ સારી રીતે ચોળેલા ઉત્તમ ઔષધની
જેમ નિયમા ફળ આપે છે, શુભ ફળ આપે છે, શુભમાં
પ્રવૃત્તિ કરાવે છે, પરંપરાએ મોક્ષસાધક બને છે.

આ સૂત્ર શુભભાવનું બીજ હોવાથી નિદાન રહિત
બનીને અને અશુભ ભાવોને દૂર કરીને એકાગ્રતાથી
સારી રીતે આ સૂત્રનું પઠન કરવું, શ્રવણ કરવું અને
ચિંતન કરવું.

૧૫. અંતિમ મંગલ

નમો નમિઅનમિઆણાં પરમગુરુવીઅરાગાણાં । નમો
સેસનમુક્કારારિહાણાં । જ્યઉ સવ્વણ્ણસાસણાં ।
પરમસંબોહીએ, સુહિણો ભવન્તુ જ્ઞવા, સુહિણો
ભવન્તુ જ્ઞવા, સુહિણો ભવન્તુ જ્ઞવા ॥

દેવોથી અને ઋષિઓથી વંદાયેલા તીર્થંકરોને નમ-
સ્કાર થાઓ. નમસ્કાર કરવા લાયક બીજા આચાર્યાદિ ગુણા-
ધિકોને નમસ્કાર થાઓ, કુતીર્થોને પરાસ્ત કરીને સર્વજ્ઞાનું
શાસન જ્ય પામો. ઉત્તમ સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિથી જ્ઞવો સુખી
બનો, જ્ઞવો સુખી બનો, જ્ઞવો સુખી બનો.

આ પ્રમાણે પાપ પ્રતિઘાત અને ગુણ-બીજધાન
નામનું સૂત્ર પૂર્ણ થયું.

૨. સાધુધર્મ પરિભાવના સૂત્ર

૧. ધર્મગુણોને સ્વીકારવાની રુચિ થયા પછીનું કર્તવ્ય જાણ્યાએ ધર્મગુણપડિવત્તિસદ્ધાએ, ભાવિજ્ઞ એએસિં સરૂવં પયધ્સિંદરત્તં આણુગામિત્તં પરોવયારિત્તં પરમત્યહેઉત્તં । તહા દુરણુચરત્તં, ભંગે દારુણુત્તં, મહામોહજાણુગત્તં, ભૂએા દુલ્લહત્તંતિ । એવં જહાસત્તીએ ઉચિઅવિહાણુણુ અચ્ચંતસુભભાવસારં પડિવનિજજૂન ।

તેવા પ્રકારના કર્મના ક્ષયોપશમ વડે ભાવથી ધર્મ-ગુણોનો સ્વીકાર કરવાની શ્રદ્ધા=રુચિ ઉત્પન્ન થાય ત્યારે તે ધર્મગુણોનું સ્વરૂપ વિચારવું. તે આ પ્રમાણે-ધર્મગુણો જીવના સંકલિષ્ટ પરિણામને શુદ્ધ કરે છે. તેથી તે સ્વભાવથી જ સુંદર છે, ભવાંતરમાં પણ તેની વાસના=ભાવના આવે છે, માટે ધર્મગુણો અનુગામી=જીવની સાથે જનારા છે. ધર્મગુણોથી તે તે રીતે પીડા આદિની નિવૃત્તિ થતી હોવાથી ધર્મગુણો પરોપકારી છે, પરંપરાએ મોક્ષનું કારણ હોવાથી ધર્મગુણો પરમાર્થના હેતુ છે, સદા તેનો અભ્યાસ ન હોવાથી ધર્મગુણો પાળવા દુષ્કર છે, ધર્મગુણોનો ભંગ થાય તો ભગવાનની આજ્ઞાનું ખંડન થવાથી ભયંકર ફળ મળે છે, ધર્મગુણોનો ભંગ ધર્મને દૂષિત બનાવતો હોવાથી તેનાથી મહામોહનીય કર્મ બંધાય છે, પાપના અનુબંધની પુષ્ટિ થવાથી ફરી ધર્મગુણોની પ્રાપ્તિ દુર્લભ બને છે.

આ પ્રમાણે ગુણોના લાભનો અને ગુણભંગના નુક-
શાનનો ઘરોઘર વિચાર કરીને યથાશક્તિ શાસ્ત્રોક્ત વિધિ-
પૂર્વક દૈ મનોબળથી ધર્મગુણોનો સ્વીકાર કરવો. [વિચાર
કર્તા વિના ધર્મગુણોનો સ્વીકાર ન કરવો. કાસ્ટુ કે બગર
વિચારે ધર્મગુણોનો સ્વીકાર (ભંગ આદિથી) પરિણામે
ભયંકર ફળ આપે છે.]

૨. ધર્મગુણો

તં જહા ૧, થૂલગ-પાણાઘવાયવિરમણં ૨, થૂલગ-
મુસાવાયવિરમણં ૩, થૂલગ-અદત્તાદાણુવિરમણં ૪,
થૂલગ-મેહુણુવિરમણં ૫, થૂલગ-પરિગ્ગહવિરમણ-
મિચ્યાઘ ॥

ધર્મગુણો આ પ્રમાણે છે:—^૧સ્થૂલપ્રાણાતિપાત વિરમણુ,
^૨સ્થૂલમૃષાવાદ વિરમણુ, ^૩સ્થૂલ અદત્તાદાન વિરમણુ, ^૪સ્થૂલ
મૈથુનવિરમણુ, ^૫સ્થૂલપરિગ્રહ વિરમણુ વગેરે.

૩. ધર્મગુણોના સ્વીકાર પછી તેના પાલન માટે જરૂરી કર્તવ્યો

પડિવન્નિજીણ પાલણે જઠ્ઠજા, ૧ સયાણાગાહગે
સિચ્યા, ૨ સયાણાભાવગે સિચ્યા, ૩ સયાણાપરતંતે
સિચ્યા, “આણા” હિ મોહવિસપરમમંતો, જલં
રોસાઘજલણસ્સ, કમ્મવાહિતિગિચ્છાસત્થં, કપ્પપા-
યવો સિવક્કલસ્સ ॥ ૪ વ્ઞન્નિજ્ઞન્ન અધમ્મમિત્તભેયં,

૫. ચિંતિજ્ઞભિણવપાવિચ્છે ગુણે, ૬. આણાઘભિવ-
સંગચ્છે ચ અગુણે, ૭. ઉદગ્ગસહકારિત્તં અધમ્મ-
મિતાણાં, ઉભયલોગ-ગરહિચ્છત્તં અસુહજ્ઞેગ-પરંપરં
ચ ॥ ૮. પરિહરિજ્ઞ સમ્મં લોગવિરુદ્ધે, ૯.
કરુણાપરે જણાણું, ૧૦, ન ખિંસાવિજ્ઞ ધમ્મં,
સંકિલેસો ખુ એસા, પરમખોહિખીઅમખોહિફલ-
મખ્ખણોત્તિ, ૧૧. એવમાલોએજ્ઞણુ ખલુ ઇત્તો
પરો આણુત્થો, અંધત્તમેચ્ચં સંસારાડવીચ્છે, જણુ-
ગમણિદ્ઘાવાયાણું, અઘદારુણું સરૂવેણું અસુહાણુ-
ખંધમચ્ચત્થં ॥

૧૨. સેવિજ્ઞ ધમ્મમિત્તે વિહાણેણું, અંધો વિવા-
ણુકદ્ધચ્છે, વાહિચ્છે વિવ વિજ્ઞે, દરિદ્ધો વિવ ઇસરે,
ભીચ્છો વિવ મહાણાયગે, ન ઇચ્છો સુંદરતરમન્નંતિ,
ખલુમાણુજુત્તે સિચ્ચા, આણાકંખી, આણાપડિચ્છગે,
આણા-અવિરાહગે, આણા નિપ્પકાયગેત્તિ ॥

૧૩. પડિવન્નધમ્મગુણારિહં ચ વટ્ઠિજ્ઞ, ગિહિ-
સમુચ્ચિચ્છેસુ ગિહિસમાચારેસુ, ૧૪. પરિસુદ્ધાણુદ્ઘાણે,
૧૫. પરિસુદ્ધમણુકિરિચ્છે, પરિસુદ્ધ વઘકિરિચ્છે, પરિ-
સુદ્ધકાયકિરિચ્છે ॥ ૧૬. વજ્જિજ્ઞણુગોવધાયકારગં,

ગરહણિજ્ઞં બહુકિલેસં, આયધવિરાહગં, સમારંભં
 ૧૭. ન ચિંતિજ્ઞં પરપીડં । ૧૮. ન ભાવિજ્ઞં
 દીણ્યં ૧૯. ન ગચ્છિજ્ઞં હરિસં । ૨૦. ન
 સેવિજ્ઞં વિતહાભિનિવેસં । ૨૧. ઉચિચ્ચમણુપવત્તગે
 સિચ્ચા । ૨૨. ન ભાસિજ્ઞં અલિચ્ચં, ન ફરસં, ન
 પેસુન્નં, નાણિબદ્ધં, હિચ્ચમિચ્ચભાસગે સિચ્ચા ।
 ૨૩. એવં ન હિંસિજ્ઞં ભૂચ્ચાણિ । ૨૪. ન
 ગિણિહજ્ઞં અદત્તં । ૨૫. ન નિરિક્ષજ્ઞં પરદારં ।
 ૨૬. ન કુજ્ઞં અણુત્થદંડં । ૨૭. સુહકાયન્નેગે
 સિચ્ચા । ૨૮. તહા લાહોચિચ્ચદાણે, લાહોચિચ્ચભોગે,
 લાહોચિચ્ચપરિવારે, લાહોચિચ્ચણિહિકરે સિચ્ચા ।
 ૨૯. અસંતાવગે પરિવારસ્સ, ૩૦. ગુણુકરે જહા-
 સત્તિં, ૩૧. આણુકંપાપરે, ૩૨. નિમ્મમે ભાવેણું ।
 એવં ખલુ તપ્પાલણેવિધમ્મે, જહ અણુપાલણેત્તિ ।
 સવ્વે જ્ઞવા પુઢે પુઢે, મમત્તં બંધકારણું ॥

૩૩. તહા તેસુ તેસુ સમાચારેસુ સઘ સમણુણાગચ્ચે
 સિચ્ચા, ૧. અમુગેહં ૨. અમુગકુલે ૩. અમુગ-
 સિસ્સે ૪. અમુગધમ્મદ્દઠાણુદિઠચ્ચે । ૫. ન મે
 તવ્વિરાહણા, ૬. ન મે તદારંભો, ૭. વુદ્ધી મમે-

અસર, ૮. એવમિત્થ સાર, ૯ એવમાશ્વભૂત, ૧૦. એવમં હિત્ત, ૧૧. અસારમણુ સંવ, ૧૨. વિસેસઓ અવિહિગહણેણુ । એવમાહ તિલોગમધૂ પરમકારુણિગે સમ્મં સંબુદ્ધે ભગવં અરહંતેત્તિ । એવં સમાલોચિત્થ, તદ્વિરુદ્ધેસુ સમાચારેસુ સમ્મં વદિટ્ઠન્ન, ભાવમંગલમેત્થં તન્નિદ્ધત્તીએ ॥

૩૪. તહા નગરિન્ન ધમ્મનગરિઆએ, ૧. કો મમ કાલો ? ૨. કિમેઅસ્સ ઉચિત્થં ? ૩. અસારા વિસયા, શિયમગામિણો, વિરસાવસાણા । ૪. ભીસણો મચ્ચૂ, સવ્વાભાવકારી. અવિન્નાયાગમણો, અણિવારણિન્ને પુણો પુણોઙ્ગુણધી । ૫. ધમ્મો એઅસ્સ એસહં, એગંતવિસુદ્ધો, મહાપુરિસસેવિઓ, સવ્વહિત્થકારી, નિરઘઆરો પરમાણુંદહેઊ ॥

૬. નમો ઈમસ્સ ધમ્મસ્સ । નમો એઅધમ્મપગાસ-ગાણું । નમો એઅધમ્મપાલગાણું । નમો એઅ-ધમ્મપવગાણું । નમો એઅધમ્મપવન્નગાણું । ૭. ઈચ્છામિ અહમિણું ધમ્મં પડિવન્નિત્તએ, સમ્મં મણુવયણકાયજેગેહિં । ૮. હોઉ મમેઅ કલ્લાણું, પરમકલ્લાણાણાં નિણાણુમણુભાવઓ ।

૯. સુખ્યણિહાણમેવં ચિંતિજ્જ પુણે, પુણે, ૧૦.
 એઅધમ્મજુતાણમવવાયકારી સિયા ૧૧ પહાણુ
 મોહચ્છેઅણમેઅ ૧૧.

ધર્મગુણોનો સ્વીકાર કરીને તેના પાલનમાં યત્ન કરવો.
 તે યત્ન આ પ્રમાણે છે :— (૧) સદા જિનાજ્ઞાનું અધ્યયન
 અને શ્રવણ કરવા દ્વારા જિનાજ્ઞા ગ્રહણ કરવી = સંમંજવી.
 (૨) સદા ચિંતન કરીને જિનાજ્ઞાને ભાવિત કરવી. (૩) દરેક
 અનુષ્ઠાન જિનાજ્ઞાને આધીન બનીને કરવું. કારણ કે જિનાજ્ઞા
 મોહરૂપ ઝેરને ઉતારવામાં પરમમંત્ર સમાન છે. દ્વેષાદિરૂપ
 અગ્નિને શાંત કરવામાં જલ સમાન છે, કર્મરૂપ વ્યાધિનો
 નાશ કરવામાં ચિકિત્સાશાસ્ત્ર સમાન છે. મોક્ષરૂપ રૂળ
 મેળવવામાં કંઠપવૃક્ષ સમાન છે. (૪) અકલ્યાણ મિત્રોનો સંગ
 છોડવો. (૫) નવા પ્રાપ્ત થયેલા સ્થૂલ પ્રાણુતિપાત વિરંભણ
 આદિ ગુણોનું ચિંતન કરવું. (૬) અનાદિભવથી સાથે રહેલા
 દુર્ગુણોનું (= તેનાથી થતા નુકશાન વર્ગોરેનું) ચિંતન કરવું.
 (૭) અકલ્યાણ મિત્રોનો સંબંધ તેમના પાપની અનુમતિ
 આદિ દ્વારા ભયંકર છે, ઉભયલોકમાં ગંધર્વ છે = અહિતકર
 છે, અશુભકર્મના અનુબંધનું કારણ હોવાથી અશુભયોગોની
 પરંપરાવાળો છે એમ વિચારવું. (૮) લોક-વિરુદ્ધ કાર્યોનો
 સારી રીતે ત્યાગ કરવો. (૯) લોકો પર અનુકંપા કરવી.
 (૧૦) બીજા લોકો દ્વારા ધર્મની હીલના ન કરાવવી. કારણ
 કે આ ધર્મહીલના અશુભભાવરૂપ હોવાથી સંકલેશરૂપ જ

છે. ધર્મ પ્રત્યે દ્વેષ થવાથી અબોધિનું મુખ્ય કારણ છે. ધર્મ હીલના કરાવવાથી પોતાને બોધિની (= જિનધર્મની) પ્રાપ્તિ થતી નથી. (૧૧) તથા એ પ્રમાણે વિચારવું કે આ અબોધિ-ફલ (= મિથ્યાત્વ) મોટામાં મોટો અનર્થ છે, એનાથી વધીને બીજો કોઈ અનર્થ નથી, હિંતનું જ્ઞાન ન થવાથી અંધાપો છે, નરકાદિમાં પતન થવાનું કારણ હોવાથી અનિષ્ટ-પ્રસંગોનો જનક છે, સંકલેશની મુખ્યતાવાળું હોવાથી સ્વાભાવિક પણે અતિભયંકર છે, પરંપરાએ વિનાશનું કારણ હોવાથી અશુભ અનુબંધ કરાવનારું છે. (૧૨) જેમ અંધ પડી જવા આદિના ભયથી પોતાને દોરનારનો આશ્રય લે છે, રોગી દુઃખ-ભયથી વૈદ્યનું શરણું લે છે, જેમ દરિદ્ર આજીવિકા માટે ધનવંતની સેવા કરે છે, જેમ ભય પામેલો માનવી મહાન નાયકનો આશ્રય લે છે, તેમ સદ્ફલકિત આદિથી ધર્મમિત્રોની સેવા કરવી. ધર્મમિત્રની સેવાથી અધિક બીજું કંઈ સુંદર ન હોવાથી ધર્મમિત્રો પ્રત્યે બહુમાન યુક્ત બનવું. મને ક્યારે આજ્ઞા કરે ! એમ ધર્મમિત્રોની આજ્ઞાની આકાંક્ષા રાખવી, અને આજ્ઞા કરે ત્યારે તેનો સ્વીકાર કરવો, તેમની આજ્ઞાના વિરાધક ન બનવું, ઔચિત્યપૂર્વક તેમની આજ્ઞાનું પાલન કરવું.

(૧૩) ગૃહસ્થને યોગ્ય ગૃહસ્થના આચારોમાં સ્વીકારેલા ધર્મગુણોને અનુરૂપ વર્તન કરવું. (૧૪) શુદ્ધ અનુષ્ઠાનો કરવાં. (૧૫) શાસ્ત્રાનુસારે મન-વચન કાયાના વ્યાપારો શુદ્ધ કરવા. (૧૬) અનેક જીવોનો નાશ કરનાર, નિંદ્ય, બહુ-

સંકલેશયુક્ત, પરલોકમાં દુઃખ કરનાર અંગારકર્માદિ રૂપ સમારંભ ન કરવો. (૧૭) ખીજ દુઃખી થાય એમ ન વિચારવું. (૧૮) કોઈ વસ્તુ ન મળે તો દીનતા ન કરવી. (૧૯) કોઈ વસ્તુ મળે તો ખુશી ન થવું. (૨૦) અતત્ત્વનો આગ્રહ ન રાખવો. (૨૧) જિનવચનાનુસાર ઉચિતમાં મનને પ્રવર્તાવવું. (૨૨) અસત્ય, કઠોર, પરપ્રીતિવિનાશક, પૈશૂન્યરૂપ અને વિકથા વગેરે સંબંધરહિત વચન ન બોલવું, કિંતુ શાસ્ત્ર-મર્યાદા પ્રમાણે હિતકર અને થોડું (=જરૂર પૂરતું) બોલવું.

(૨૩) જીવહિંસા ન કરવી. (૨૪) અલ્પ પણ નહિ આપેલું કંઈ ન લેવું. (૨૫) રાગથી પરસ્ત્રી પ્રત્યે દષ્ટિ ન કરવી. (૨૬) અશુભધ્યાન આદિ અનર્થદંડનું સેવન ન કરવું. (૨૭) આગમ પ્રમાણે શુભ કાર્યિકે વ્યાપારો કરવા. (૨૮) ધનના લાભ પ્રમાણે દાન કરવું, લાભ પ્રમાણે પોતાના ભોગમાં વાપરવું, લાભ પ્રમાણે પરિવારનું ભરણુ-પોષણ કરવું, લાભ પ્રમાણે સંગ્રહ કરવો. (૨૯) પરિવારને સંતાપ ઉપજાવવો નહિ. (૩૦) યથાશક્તિ સંસારનું સ્વરૂપ કહીને પરિવાર ઉપર ઉપકાર કરવો. (૩૧) ફલની અપેક્ષા વિના (પરિવાર પ્રત્યે) અનુકંપા પરાયણ બનવું. (૩૨) સંસારના સ્વરૂપની વિચારણા કરીને ભાવથી (પરિવારાદિના) મમત્વથી રહિત બનવું. જેમ પરિવાર સિવાયના જીવનું પાલન કરવાથી તેના ઉપર ઉપકાર કરવા દ્વારા ધર્મ થાય, તેમ મમત્વ રહિત બનીને પરિવારનું પાલન કરવા છતાં ધર્મ થાય. કારણ કે જીવો ઉપર ઉપકાર થાય છે. સર્વ જીવો જુદા જુદા છે. મમત્વ કર્મબંધનું કારણ છે.

(૩૩) ગૃહસ્થને ચોગ્ય સારા આચારોમાં ઉપયોગવાળા બનવું. જેમ કે— (૧) હું અમુક નામનો છું. (૨) અમુક કુળનો છું. (૩) અમુક ગુરુનો શિષ્ય છું. (૪) આશ્રવત વગેરે અમુક ધર્મસ્થાનોમાં છું, (૫) મારે તે ધર્મસ્થાનોની વિરાધના કરવી એએ નથી. (૬) હું હમણાં ધર્મસ્થાનોની વિરાધના કરતો નથી. (૭) તથા મારે એ ધર્મસ્થાનોની વૃદ્ધિ થાય છે. (૮) આ લોકમાં આ ધર્મસ્થાનો જ સારભૂત છે. (૯) આ ધર્મસ્થાનો જ પરલોકમાં સાથે આવનારા હોવાથી પોતાનાં છે. (૧૦) આ ધર્મસ્થાનો જ સુંદર પરિણામવાળાં હોવાથી હિતકર છે. (૧૧) ધનસમૂહ વગેરે બીજું બધું અસાર છે, (૧૨) તેમાં પણ અવિધિથી (અપ્રમાણિકતા આદિથી) સંચિત કરેલ ધન-ધાન્ય વગેરે લયંકર પરિણામવાળા હોવાથી વિશેષરૂપે અસાર છે. આ પ્રમાણે (=ઉપર કહ્યું તે પ્રમાણે) ત્રિલોકબધુ પરમકરુણાવંત અને સમ્યક્ બોધ પામેલા અરિહંત ભગવાને કહેલું છે. આ પ્રમાણે બરોબર વિચાર કરીને પ્રસ્તુત ધર્મસ્થાનોથી અવિરુદ્ધ આચારો વિષે શાસ્ત્રોક્ત વિધિથી સમ્યક્ પ્રવૃત્તિ કરવી. શાસ્ત્રોક્ત વિધિથી આચારોમાં સમ્યક્ પ્રવૃત્તિ લાવેમંગળ છે. કારણ કે તેનાથી આચારો પરિપૂર્ણ થાય છે.

(૩૪) તથા તાત્ત્વિક વિચારણા રૂપ ધર્મનગરિકાથી ભગવું, એટલે કે તાત્ત્વિક વિચારણા કરવી. તે આ પ્રમાણે (૧) હાલ મારી કઈ અવસ્થા છે? (૨) મારી અવસ્થાને ઉચિત ધર્માનુષ્ઠાન કયું છે? (૩) શબ્દાદિ વિષયો તુચ્છ છે, અવસ્થ જનારા છે, પરિણામે લયંકર ક્ષણ આપનારા છે.

(૪) મૃત્યુ મહા-ભયજનક છે, મૃત્યુથી (=મૃત્યુ થતાં) કંઈ સાધી શકાતું ન હોવાથી મૃત્યુ સર્વનો અભાવ કરે છે, તે ક્યારે આવશે તેની ખબર પડતી નથી, સ્વજન આદિના બલથી મૃત્યુને આવતું રોકી શકાતું નથી, મૃત્યુ અનેક યોનિઓમાં થતું હોવાથી વારંવાર અનુબંધવાળું છે.

(૫) એકાંત શુદ્ધ, તીર્થંકરાદિએ આચરેલ, સર્વ હિતકારી, સ્વીકાર કરવા પ્રમાણે પાલન કરવાથી નિરતિચાર અને નિર્વાણનું કારણ એવો ધર્મ મૃત્યુનું ઔષધ છે.

(૬) ધર્મને નમસ્કાર હો ! આ ધર્મના પ્રકાશક અરિ-હંતોને નમસ્કાર હો ! આ ધર્મના પાલક મુનિઓને નમસ્કાર હો ! આ ધર્મનો પ્રરૂપક આચાર્યાદિને નમસ્કાર હો ! આ ધર્મનો સ્વીકાર કરનારા શ્રાવકાદિને નમસ્કાર હો !

(૭) હું સમ્યક્ મન-વચન-કાયાના યોગોથી આ ધર્મ સ્વીકારવાને ઇચ્છું છું. (૮) પરમકલ્યાણ રૂપ જિનોના અનુગ્રહથી અસ્તુતધર્મની પ્રાપ્તિરૂપ મારું કલ્યાણ થાઓ !

(૯) આ પ્રમાણે અત્યંત એકાગ્રતાથી વારંવાર ચિંતન કરવું. (૧૦) તથા હું આ ધર્મથી યુક્ત મુનિઓની આજ્ઞાનું પાલન કરનારો બનું. કારણ કે તેમની આજ્ઞાનું પાલન મોહને છેદવાનું મુખ્ય સાધન છે.

સાધુધર્મની ભાવનાથી થતા લાભો

એવં વિસુજ્જમાણે ભાવણાએ, કમ્માપગમેણું ઉવેધ
એઅસ્સ જુગ્ગયં । તહા સંસારવિરત્તે સંવિગ્ગો

ભવઈ, અમમે અપરોવતાવી, વિસુદ્ધે વિસુદ્ધમાણુ-
ભાવે ॥

આ પ્રમાણે સાધુધર્મની ભાવનાનો શુભ અભ્યાસ થતાં શુભ અભ્યાસ કરનાર જીવ ઉક્ત ભાવનાથી વિશુદ્ધ બનતો જાય છે, તેથી ધર્મની યોગ્યતાને પામે છે, સંસારથી વિરક્ત બને છે, મોક્ષનો અર્થી બને છે, મમત્વ રહિત બને છે, પરપીડાનો ત્યાગ કરનારો બને છે, અંધિલેહ આદિથી વિશુદ્ધ બને છે, અધિક અધિક વિશુદ્ધ ભાવવાળો બને છે.

૩. પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ વિધિ

૧. સાધુધર્મને સ્વીકારવાનો વિધિ

પરિભાવિત્ર સાધુધર્મને જહોદિત્યગુણે, જઈજન સમ્મમેઅં પડિવજિજત્તએ । અપરોવતાવો હિ તપ્પડિવત્તિવિગ્ધં, આણુપાએ ખુ એસો, ન ખલુ અકુસલારંભાએ હિઅં ।

પૂર્વસૂત્રમાં કહેલ વિધિથી સાધુધર્મની ભાવના કયાં પછી સંસાર વિરક્ત વગેરે પૂર્વોક્ત ગુણવાળો જીવ વિધિ-પૂર્વક સાધુધર્મને સ્વીકારવા બીજાને સંતાપ ન થાય તે રીતે પ્રયત્ન કરે કારણ કે પરસંતાપ સાધુધર્મની પ્રાપ્તિમાં વિઘ્ન-રૂપ છે. પરસંતાપ ધર્મસ્વીકારમાં ઉપાય જ નથી (= ખોટો ઉપાય છે.) કારણ કે અકુશલ આરંભથી હિત ન થાય. ધર્મસ્વીકારમાં પણ પરસંતાપ અકુશલ આરંભ છે.

૨. માતા-પિતાને પ્રતિબોધ યમાડવાનો વિધિ

અપડિબુદ્ધે કહિંચિ પડિબોહિજ્જ અમ્માપિ-
અરે । ૧. ઉભયલોગસફલં જીવિયં, ૨. સમુદાય-
કડા કમ્મા સમુદાયફલત્તિ । ૩. એવં સુદ્દીહો અ
વિએગો । ૪. અણુણહા એગરુદ્ધખનિવાસિસઉણ-
તુલ્લમેયં । ૫. ઉદ્દામો મચ્ચૂ પરચાસણ્ણો અ ।
૬. દુલ્લહં મણ્ણઅત્તં સમુદ્ધપડિઅરયણ્ણાભતુલ્લં ।
૭. અઘ્પભૂચા અણ્ણો ભવા દુક્ખખલ્લુલા મોહં-
ધયારા અકુસલાણ્ણખંધિણ્ણો અજુગ્ગા સુદ્ધધમ્મસ્સ ।
૮. જુગ્ગં ચ એયં પોઅભૂયં ભવસમુદ્ધે, જુત્તં
સકલ્લે નિઉંનિઉં, સંવરઠ્ઠઅચ્છિદ્ધં, નાણકણ્ણધારં
તવપવણ્ણવણ્ણં । ૯. ‘ખણે દુલ્લહે’, સવ્વકલ્લે-
વમાઘચ્ચે સિદ્ધિસાહગધમ્મસાહગત્તેણં ।

૧૦. ઉવાદેચ્ચા ચ એસા જીવાણં જં ન ઇમીચ્ચે
જમ્મો, ન જરા, ન મરણં, ન ઇદ્ધવિએગો,
નાણિદ્ધસંપએગો, ન ખુહા, ન પિવાસા, ન અણ્ણો
કોઈ દોસો, સવ્વહા અપરતંતં જીવાવત્થાણં
અસુભરાગાઘરહિયં સંતં ‘સિવં’ અવ્વાખાહંતિ ॥

માતા-પિતા કર્મની વિચિત્રતાથી પ્રતિબોધ ન પામ્યા હોય તો 'પ્રતિબોધ' પમાડવો! તે આ રીતે :- હે માતા-પિતા !

(૧) ઉભયલેકના ફલવાળું જીવન પ્રશંસનીય છે. (૨) તથા સામુદાયિક રૂપે કરેલાં શુભ કાર્યો સમુદાયરૂપે ફળે છે. (૩) આપણા બધાનો ભવપરંપરાથી દીર્ઘકાળનો વિયોગ થશે. (૪) સામુદાયિક રૂપે શુભ કાર્યો ન કરવામાં આવે તો આપણી આ પ્રવૃત્તિ એક વૃક્ષ ઉપર રહેનારાં પક્ષીઓના તુલ્ય થાય. (૫) મૃત્યુને આવતું રોકી શકાતું નથી, અને આયુષ્ય અલ્પ હોવાથી મૃત્યુ અત્યંત નજીક છે. (૬) સમુદ્રમાં પડેલ રત્નની જેમ મનુષ્યભવ દુર્લભ છે. (૭) મનુષ્ય ભવ સિવાય પૃથ્વી-કાયાદિના બીજા ઘણાં ભવો છે. પણ તે ભવો બહુ દુઃખવાળા, મોહરૂપ અધકારવાળા, પાપના અનુબંધવાળા હોવાથી ચારિત્ર ધર્મ માટે અયોગ્ય છે. (૮) ભવરૂપ સમુદ્રના પારને પામવા વહાણ સમાન આ મનુષ્યભવ ચારિત્ર માટે યોગ્ય છે. સંવરથી જેના જીવહિંસા વગેરે છિદ્રો પૂરાઈ ગયા છે, જ્ઞાન જેનો સુકાની છે, તપરૂપ પવન જેનો સહાયક છે, તેવા મનુષ્યભવરૂપ વહાણનો ચારિત્રધર્મરૂપ સ્વકાર્યમાં ઉપયોગ કરવો જોઈએ. (૯) મનુષ્યભવ રૂપ આ અવસર દુર્લભ છે, અને સિદ્ધિસાધક ધર્મનું સાધન હોવાથી અનુપમ છે.

(૧૦) સિદ્ધિ (= મોક્ષ) જ સર્વ જીવોને આદરવા લાયક છે. કારણ કે સિદ્ધિમાં જન્મ, જરા, મરણ, ઇષ્ટ-વિયોગ, અનિષ્ટસંયોગ, ક્ષુધા, તૃષ્ણા કે બીજા પણ ઠંડી-ગરમી વગેરે દુઃખો નથી. સિદ્ધિમાં જીવો સર્વથા પરતંત્રતાથી રહિત રહે છે. સિદ્ધિમાં જીવો અશુભરાગાદિથી રહિત,

શાંત, શિવ અને અવ્યાખ્યાય છે. [શક્તિથી ક્રોધાદિ ન હોવાથી શાંત, કોઈ ઉપદ્રવો ન હોવાથી શિવ અને કોઈ ક્રિયા ન હોવાથી અવ્યાખ્યાય છે.]

૧૧. વિવરીઓ અ સંસારો ઇમીએ આણવ-
દિઠઅસહાવો । “દુત્થિ ખલુ સુહીવિ અસુહી,
સંતમસંતં, સુવિણુવ્વ સવ્વમાલમાલંતિ । ૧૨. તા
અલમિત્થ પડિખંધેણં ૧૩. કરેહ મે આણુગ્ગહ” ।
૧૪. ઉજ્જમહ એઅં વુચ્છિંદિત્તએ । ૧૫. અહંપિ
તુમ્હાણુમધએ સાહેમિ એઅં । ૧૬. નિવ્વિણ્ણો
જમ્મમરણોહિં । ૧૭. સમિંજ્જધ અ મે સમીહિઅં
ગુરુપ્પભાવેણં । ૧૮. એવં સેસે વિ ખોહિંજ્જ ।
૧૯. તએ સમમેએહિં સેવિંજ્જ ધમ્મં । ૨૦.
કરિંજ્જેચિઅકરણિંજ્જ, નિરાસંસોઉ સવ્વદ્દા, ૨૧.
એઅં પરમમુણિસાસણં ॥

(૧૧) સંસાર સિદ્ધિથી વિપરીત છે, આથી જ અસ્થિર સ્વભાવવાળો છે. આ સંસારમાં સુખી પણ દુઃખી બને છે, વિવિધમાન પણ (સૃષ્ટ્યથી) અવિવિધમાન બને છે. બધી જાંતળ સ્વપ્નતુલ્ય છે. (૧૨) આથી સંસારના રાગથી સર્ચું. (૧૩) મારા ઉપર અનુગ્રહ કરો. (૧૪) આ સંસારનો નાશ કરવા તમે પ્રયત્ન કરો. (૧૫) હું પણ તમારી અનુમતિથી સંસારનો નાશ કરું. (૧૬) હું જન્મ-મરણથી કંટાળી ગયો છું.

(૧૭) માતા-પિતાદિ ગુરુઓના પ્રભાવથી સંસારનાશ રૂપ મારું વાંછિત સિદ્ધ થશે. (૧૮) આ પ્રમાણે ભાઈ વગેરે બીજાઓને પણ ઉચિત રીતે પ્રતિબોધ પમાડવો. (૧૯) પછી માતા-પિતાદિની સાથે ચારિત્રધર્મનું પાલન કરવું. (૨૦) સદા આલોક-પરલોકની આશંસાથી રહિત બનીને ઉચિત કર્તવ્યનું પાલન કરવું. (૨૧) આ પ્રમાણે વીતરાગનું વચન છે.

૩. માતા-પિતાની આજીવિકાની વ્યવસ્થા કરીને દીક્ષા લેવી.

અબુજામાણેસુ અ, કમ્મપરિણાઈએ વિહિન્ન, જહાસત્તિં તદુવકરણું આએવાયસુદ્ધં સમઈએ । કયણ્ણુઆ ખુ એસા । કરણા ય, ધમ્મપહાણુ-જણ્ણુની જણ્ણમિ । તએા અણ્ણણ્ણાએ પડિવન્નિજ-જજ ધમ્મં ।

તેવા કર્મપરિણામના કારણે માતા-પિતાદિ પ્રતિબોધ ન પામે તો સ્વ-શક્તિ અને સ્વ-બુદ્ધિ પ્રમાણે બેઠી આવક અને બીજા ઉપાયોથી શુદ્ધ નિર્વાહનું સાધન કરી આપવું. કારણ કે આ કૃતજ્ઞતા છે, લોકમાં શાસન-પ્રભાવતાનું કારણ એવી કરુણા છે. ત્યારબાદ માતા-પિતાની રજા મેળવીને ચારિત્રધર્મનો સ્વીકાર કરવો.

૪. માતા-પિતા રજ ન આપે તો માયા-કપટ કરીને દીક્ષા લેવી.

અણણહા, અણુવહે એવ ઉવહિજુત્તે સિઆ ।
‘ધમ્મારાહણું’ ખુ હિઅ’ સવ્વસત્તાણું । તહા તહેઅં
સંપાડિજ્જન ।

આ પ્રમાણે નિર્વાહનું સાધન કરવા છતાં અનુજ્ઞા ન આપે તો અંદરથી કપટભાવ વિના પણ બહારથી માયાવી બનવું. કારણ કે આ પ્રમાણે ધર્મની આરાધના જ સર્વ જીવોને હિતકર છે. કપટથી દુઃસ્વપ્ન (મને ખરાબ સ્વપ્ન આવ્યું હોવાથી મારું મૃત્યુ નજીક છે) આદિ કહીને રજ મેળવીને ધર્મારાધના પ્રાપ્ત કરે.

૫. માતા-પિતા કોઈ પણ રીતે રજ ન આપે તો
રજ વિના પણ દીક્ષા લેવી

સવ્વહા અપડિવજ્જમાણે ચઈજ્જન તે, અદ્દઠા-
ણુગિલાણુસહત્થયાગનાએણું ॥

આમ કરવા છતાં કોઈ પણ રીતે રજ નહિ આપતા માતા-પિતાદિનો અસ્થાને રહેલા ગ્લાનને ઔષધ લેવા જવા માટે છોડવાના દૃષ્ટાંતથી ત્યાગ કરવો.

૬. ગ્લાન ઔષધનું દૃષ્ટાંત

સે જહા-નામએ કેઈ પુરિસે, કહંચિ કંતાર-
ગએ અમ્માપિઈ સમેએ, તપ્પડિબદ્ધે વચ્ચિજ્જન ।
તેસિં તત્થ નિઅમધાઈ પુરિસમિત્તાસજ્જે સંભવ-

ઓસહે મહાયકે સિઆ । તત્થ સે પુરિસે, તપ્પ-
 ઉબંધાએ । એવમાલોચિઅ ‘ન ભવંતિ એએ
 નિઅમએ ઓસહમંતરેણ, ઓસહભાવે અ સંસએ,
 કાલસહાણિ અ એઆણિ’ । તહા સંઠવિઅ તદ્દો-
 સહનિમિત્તં સવિત્તિનિમિત્તં ચ, ચયમાણે સાહુ ।
 એસં ચાએ અંઆએ । અચાએ એવ ચાએ । ફલ-
 મિત્થ પહાણું બુહાણું, ધીરા એઅદંસિણે ॥ સ
 તે ઓસહસંપાયણેણ જીવાવિજ્ઞા । સંભવાએ
 પુરિસોચિઅમેઅં ।

તે દષ્ટાંત આ પ્રમાણે છે—માતા—પિતા પ્રત્યે રાગ-
 વાળો કોઈ પુરુષ કોઈ કારણસર માતા—પિતા સાથે જંગલમાં
 ગયો હોય, ત્યાં માતા—પિતાને અવશ્ય મરણુ નિપજવનાર
 મહાન રોગ થાય, તે રોગ તે પુરુષથી દૂર કરી શકાય
 તેવો ન હોય, કિંતુ ઔષધિથી કદાચ દૂર થાય, તેવો હોય,
 આ વખતે તે પુરુષ માતા—પિતા પ્રત્યેના રાગથી ઔષધ
 વિના માતા—પિતા અવશ્ય જીવી શકે તેમ નથી, ઔષધથી
 કદાચ બચી જાય, થોડો ટાઈમ ઔષધ વિના પણ જીવી
 શકે તેમ છે, એમ વિચારીને, લોજન—આચ્છાદન આદિની
 સારી રીતે વ્યવસ્થા કરીને માતા—પિતાના રોગનું ઔષધ
 લેવા જવા માટે અને પોતાની આજીવિકા નિમિત્તે માતા—
 પિતાનો ત્યાગ કરનાર પુરુષ સારો છે. કારણકે ફરી

સંયોગ થવાનો હોવાથી પરમાર્થથી આ ત્યાગે ત્યાગ નથી; કિંતુ અત્યાગ જ ત્યાગ છે. કારણ કે મૃત્યુ થવાથી વિયોગ થાય. પંડિતો ફલને પ્રધાન માને છે. ધીરપુરુષો નિપુણ-બુદ્ધિથી ફલને જુએ છે. તે પુરુષ ઔષધ મેળવીને માતા પિતાને જીવાડે એવો સંભવ હોવાથી આ પ્રમાણે ત્યાગ કરવો એ પુરુષને ઉચિત છે.

૭. દશાંતનો ઉપનય

એવં, સુક્કપદ્મિખ્ય મહાપુરિસે સંસારકૃતાર-પડિએ અમ્માપિઠસંગએ ધમ્મપડિબદ્ધે વિહરિન્નમ્ । તેસિં તત્થ નિઅમવિણાસગે, અપત્તખીન્નધપુરિસમિ-તાસજ્જે, સંભવંતસમ્મત્તાધ્યાસહે, મરણાધવિવાગે, કમ્માયકે સિઆ । તત્થ સ્મે સુક્કપદ્મિખ્યે પુરિસે ધમ્મપડિબધાએ; એવં સમાલોચિઅ-વિણુસ્સંતિ એએ અવસ્સં સમ્મત્તાધ્યાસહવિરહેણુ । તસ્સ સંપાડણે વિભાસા । કાલસહાણિ અ એઆણિ વવ-હારએ । તહાં સંઠવિઅ સંઠવિઅ, ઇહલોગચિ-તાએ તેસિં સમ્મત્તાધ્યાસહનિમિત્તં, વિસિદ્ધગુરુ-માઠભાવેણુ સવિત્તિનિમિત્તં ચ, કિચ્ચકરણેણુ ચયમાણે, સજમપડિવત્તીએ, સાહુ સિદ્ધીએ,

આ પ્રમાણે માતા-પિતા પ્રત્યે ધર્મના રાગવાળો

શુકલપાક્ષિક (= જેનો સંસારકાળ અલ્પ છે તેવો) મહા-
પુરુષ માતા-પિતા સાથે સંસાર રૂપ જંગલમાં જાય, માતા
પિતાને સંસારરૂપ જંગલમાં નિયમા વિનાશ કરનાર,
ઔષધીજ આદિથી રહિત સામાન્ય પુરુષથી દૂર ન કરી
શકાય તેવો, મરણાદિવિપાકવાળો કર્મ રૂપ રોગ થાય, અને
કદાચ સમ્યક્ત્વાદિ રૂપ ઔષધિથી એ રોગ દૂર થાય તેવો
હોય, આ વખતે ધર્મરાગથી તે મહાપુરુષ સમ્યક્ત્વાદિ
ઔષધ વિના માતા-પિતાદિ અવશ્ય વિનાશ પામશે, સમ્ય-
ક્ત્વાદિ ઔષધથી કદાચ બચી જાય, વ્યવહારથી થોડો
ટાઈમ જીવી શકે તેવા છે, આમ વિચારીને, માતા-પિતાને
સંતોષ થાય તે રીતે તેમની આ લોકની ચિંતા કરીને (=
નિર્વાહનું સાધન કરીને) વિશિષ્ટ ગુરુ આદિનો યોગ કરવા
દ્વારા માતા-પિતાના સમ્યક્ત્વાદિ રૂપ ઔષધ માટે અને
યોગ્ય કૃત્ય કરવાના હેતુથી (સંયમ રૂપ) સ્વવૃત્તિ માટે
સંયમનો સ્વીકાર કરીને માતા-પિતાનો ત્યાગ કરનાર સિદ્ધિ-
પ્રાપ્તિની અપેક્ષાએ (=પરિણામે) સારો છે.

૮. આવો ત્યાગ વાસ્તવિક ત્યાગ નથી

‘એસ ચાએ અચાએ’ તત્તભાવણાએ । ‘અચાએ
એવ ચાએ’ મિચ્છાભાવણાએ । તત્તકલમિત્થ પહાણું
પરમત્થએ । ધીરા એઅદંસિણો આસન્નભવ્વા ।।
સ તે સમ્મત્તાધએસહસંપાડણેણ જીવાવિન્ન અચ્ચં-
તિચ્ચં, અમરણાવંઝખીઅન્નેગેણું । સંભવાએ સુપુ-

રિસોચિઅમેઅં, દુષ્પડિઆરાણિ અ અમ્માપિધણિ ।
એસ ધમ્મે સયાણું । ભગવં ઇત્થ નાયં, પરિહર-
માણે અકુસલાણુખંધિ અમ્માપિધસોગંતિ ।

આવો (માતા પિતાનો) ત્યાગ હિતકારી હોવાથી
અત્યાગરૂપ છે અને અત્યાગ જ અહિતકર હોવાથી ત્યાગ-
રૂપ છે. પરમાર્થથી અહીં પંડિતો તાત્ત્વિક કળને જ પ્રધાન
માને છે. નિપુણબુદ્ધિથી જોનારા ધીરપુરુષો આસન્નલબ્ધ છે.
તે શુકલપાક્ષિક મહાપુરુષ સમ્યક્ત્વાદિ રૂપ ઔષધની પ્રાપ્તિથી
ચરમમૃત્યુનું અવધ્ય કારણ એવા સમ્યક્ત્વાદિનો યોગ
કરાવીને ફરી મૃત્યુ ન થાય તે રીતે માતા-પિતાને જીવાડે
એ સંભવ છે. આથી આ રીતે માતા-પિતાનો ત્યાગ
સત્પુરુષને યોગ્ય છે. કારણ કે માતા-પિતા દુષ્પ્રતિકાર્ય
હોવાથી સત્પુરુષોનું કર્તવ્ય છે=ધર્મ છે. આ વિષયમાં
ગર્ભાવાસમાં અભિગ્રહ સ્વીકારીને માતા-પિતાના પાપાનુબંધી
શોકને દૂર કરનાર મહાવીર સ્વામી દષ્ટાંત રૂપ છે.

૯. દીક્ષાનો વિધિ

એવમરોવતાવં સવ્વહા, સુગુરુસમીવે પૂઠંતા
ભગવંતે વીઅરાગે સાહુ અ, તોસિગિણુ, વિહવો-
ચિઅં કિવણાઈ, સુપ્પઉત્તાવરસઅે, સુવિસુદ્ધનિમિત્તે,
સમહિવાસિઅે, વિસુજ્ઞમાણો મહયા પમોઅેણું,
સમ્મં પવ્વધંજ્જ, લોઅધમ્મેહિંતો લોગુત્તરધમ્મ-
ગમણેણુ ।

એસા જિણાણુમાણુા મહાકલ્લાણુા'ત્તિ, ને
વિરાહિઅવ્વા ખુહેણુ; મહાણુત્થમયાઓ સિદ્ધિ-
કંખિણુા ॥

આ પ્રમાણે માતા-પિતા વગેરેને સંતાપ ન થાય તે
રીતે, વીતરાગ લગવંતની અને સાધુઓની પૂજા કરીને,
પોતાના વૈલવ પ્રમાણે દુઃખી જીવોને દાનાદિવડે સંતોષ
પમાડીને, સારી રીતે સામાયિકાદિ આવશ્યક કરીને, ઉચિત-
વેશ આદિથી સુવિશુદ્ધ* શુકનવાળો, દરેક યોગમાં ગુરુથી
ગુરુમન્ત્ર વડે (વાસક્ષેપથી) સારી રીતે વાસિત કરાયેલો,
ખૂબ ઉલ્લાસથી વિશુદ્ધ બનતો, વિચિત્ર પ્રકારના લોકધર્મ-
માંથી લોકોત્તર ધર્મમાં જવા વડે સારા ગુરુ પાસે પ્રવ-
જ્યાનો સ્વીકાર કરે.

આ પ્રમાણે પ્રવજ્યા લેવી એવી જિનાજ્ઞા છે. આ
જિનાજ્ઞા મહાકલ્લાણુ કરનારી હોવાથી મોક્ષાથી પંડિતોએ
મહાન અનર્થ થવાના ભયથી જિનાજ્ઞાની વિરાધના ન
કરવી. [કારણ કે જિનાજ્ઞાની વિરાધનાથી અધિક બીજે કોઈ
અનર્થ નથી, અને જિનાજ્ઞાની આરાધનાથી અન્ય કોઈ
મોક્ષમાર્ગ નથી.]

* શુભ કાર્ય માટે નીકળતાં સારા વેશવાળો પુરુષ વગેરે સામે
મળે તો શુકન થાય. આથી દીક્ષાથી ધરેથી નીકળતાં સારા વેશવાળાં
પુરુષ આદિના શુકન લઈને નીકળે.

૪-પ્રવ્રજ્યાપરિપાલના સૂત્ર

૧ સ્વકાર્યનો અસાધક ઉપાય પરમાર્થથી ઉપાય નથી.

સ એવમભિપ્રવ્યયે સમાણે, સુવિહિભાવ્યો
કિરિઆફ્લેણુ જુજ્જઘ । વિસુદ્ધચરણે મહાસત્તે ન
વિવજ્જન્યમેઘ । એઅઅભાવેઽભિપ્પેઅસિદ્ધી ઉવાય-
પવિત્તિઓ ॥ નાવિવજ્જત્યોણુવાએ પયદ્ધઘ । ઉવાઓ
અ સાહગો નિઅમેણુ । તસ્સ તત્તચ્ચાઓ; અણુણહા
અઘપ્પસંગાઓ નિચ્છયમયમેઅં ॥

આ પ્રમાણે ઉક્ત વિધિવડે પ્રવ્રજિત બનેલો તે
મુમુક્ષુ સારી વિધિ પાળવાથી કિયાના ફલથી જોડાય છે,
અર્થાત્ આ (= ચારિત્ર સ્વીકારની) કિયા સારી હોવાથી
વિધિપૂર્વક કરવાથી તેના ફલને પામે છે. તે મુમુક્ષુ
વિશુદ્ધચારિત્રવાળો અને મહાસત્ત્વવાળો હોવાથી મિથ્યાજ્ઞાન
રૂપ વિપરીતપણાને પામતો નથી. મિથ્યાજ્ઞાન રૂપ વિપરીત-
પણાને નહિ પામેલો જીવ અનુપાયમાં (= ખોટા ઉપાયમાં)
પ્રવૃત્તિ કરે નહિ. ઉપાય નિયમા ઉપેયનો (= કાર્યનો)
સાધક છે. પોતાના કાર્યને સિદ્ધ ન કરનાર ઉપાય પોતાના
તત્ત્વથી (= ઉપાયપણાથી) રહિત જ થાય, અર્થાત્ તે
ઉપાય જ ન કહેવાય. કારણ કે કાર્યને ન સાધનાર

ઉપાયને પણ ઉપાય માનવામાં આવે તો જે નથી તે માનવા રૂપ (= અનુપાયને ઉપાય માનવા રૂપ) અતિ-પ્રસંગનો દોષ થાય. આ નિશ્ચયનયનો મત છે. [અર્થાત્ નિશ્ચયનય જે ઉપાય (= કારણ) કાર્ય સિદ્ધ કરે તેને જ ઉપાય માને પણ વ્યવહાર નય ક્યારેક કાર્ય સિદ્ધ ન કરે તો પણ જેનો જે ઉપાય હોય તેને તેનો ઉપાય માને.]

૨ વિધિથી દીક્ષિત બનેલા સાધુનું સ્વરૂપ

સે સમલિદ્દુકંચણે, સમસત્તુમિતે, નિચ્ચત્તગ્ગહ-
દુકૂળે, પસમસુહસમેચ્ચે, સમ્મં સિક્ખખમાઘચ્ચઘં ।
ગુરુકુલવાસી, ગુરુપડિબદ્ધે, વિણીચ્ચે, ભૂચત્થદરિસી
“ ન ઇચ્છા હિચ્ચં તત્તાંતિ ” મન્નઘં, સુસ્સૂસાઘ-
ગુણુજુત્તે તત્તાભિનિવેસા વિહિપરે । પરમમંતોત્તિ
અહિન્નઘં સુત્તાં, બદ્ધલકૂળે આસંસાવિપ્પમુદ્ધકે
આયયદ્દઠી ।

સારી રીતે પ્રવ્રજિત બનેલો તે પત્થર અને સુવર્ણ વિષે સમાન (વૃત્તિ), શત્રુ અને મિત્ર વિષે સમાન (વૃત્તિ), કદાચ્રહના દુઃખથી રહિત બનેલો અને એથી પ્રશમસુખથી યુક્ત બનેલો તે ગ્રહણ અને આસેવન રૂપ શિક્ષાને સારી રીતે ગ્રહણ કરે છે. કારણ કે ગુરુકુલવાસી, ગુરુપ્રત્યે બહુમાનવાળો, વિનીત અને પરમાર્થદર્શી તે ગુરુકુલવાસી

અન્ય કોઈ હિતકર તત્ત્વ નથી એમ માને છે. બુદ્ધિના શુશ્રૂષાદિ આઠ ગુણોથી યુક્ત, તત્ત્વમાં આગ્રહ હોવાથી વિધિમાં તત્પર, કરવા લાયક પ્રત્યે લક્ષ્ય રાખનાર, આલોક આદિની આશંસાથી રહિત, અને મોક્ષાર્થી તે સૂત્રને પરમમંત્ર માનીને લેણું છે.

૩ અવિધિથી લેણું સૂત્ર સફળ ન થાય

સ તમવેદ્ય સર્વહા । તય્મો સમ્મં નિર્દિન્ય ।
એચ્ચં ધીરાણુ સાસણું । અણુણહા અણિચ્ચાગો ।

આથી તે સૂત્રને યથાર્થપણે જાણું છે. જાણીને સૂત્રનો સારી રીતે ઉપયોગ કરે છે. આ રીતે વિધિપૂક લેણુંલા સૂત્રનો સદુપયોગ થાય. એવી ધીરપુરુષોની આજ્ઞા છે. જેમ અવિધિથી ગ્રહણ કરેલા મંત્રનું ફળ આવતું નથી, તેમ અવિધિથી લેણું સૂત્ર પણ સફળ થતું નથી.

૪ અવિધિથી લેણુનારને કોઈ ફળ મળતું નથી.

અવિહિગાહિચ્ચમંતનાચ્ચેણુ, અણુારાહણાચ્ચ ન
કિંચિ, તદણુારંભાચ્ચો ધુવં ।

અવિધિથી સૂત્ર લેણુનાર એકાંતે અનારાધનામાં પ્રવૃત્ત હોવાથી તેને ઈષ્ટ કે અનિષ્ટ કંઈ ફળ મળતું નથી.

કારણ કે તેણે હજી પરમાર્થથી આરાધનાનો આરંભ જ કર્યો નથી.^૧

૫ અનારાધનાનું લક્ષણ

ઇત્ય. મગ્ગદેસણુએ દુકૂખં અવધીરણુ
અપ્પડિવત્તી ।

અનારાધનાનું લક્ષણ આ પ્રમાણે છે :- અનારાધનામાં પ્રવૃત્તને તાત્ત્વિક ધર્મદેશનામાં દુઃખ થાય, તેનાથી કંઈક લઘુકર્મીને દુઃખ ન થાય, પણ અનાદરભાવ થાય, તેનાથી કંઈક લઘુકર્મીને અનાદરભાવ ન થાય, પણ ધર્મદેશનાનો સ્વીકાર (= શ્રદ્ધા) ન થાય,

૬ અનારાધનાથી લણેલું લણેલું નથી
નેવમહીઅમહીઅં અવગમવિરહેણુ,

આ રીતે અનારાધનાથી લણેલું પરમાર્થથી લણેલું જ નથી. કારણ કે અનારાધનાથી લણુવાથી સમ્યગ્ બોધ ન થાય.

૧. અનારાધના એટલે આરાધનાનો જ અભાવ. આથી જેમ વેપાર નહિ કરનારને નફા કે નુકસાન કંઈ થતું નથી, તેમ અનારાધનામાં પ્રવૃત્તને ધર્મથી લાભ કે નુકસાન કંઈ ન થાય. તે બાહ્ય-દૃષ્ટિથી ધર્મ કરતો હોવા છતાં પરમાર્થથી તેને કંઈ લાભ ન થાય, અને (આરાધના કરનારને વિરાધનાથી જેવું નુકસાન થાય તેવું) નુકસાન પણ ન થાય.

૭ માર્ગગામીને અનારાધના ન હોય
ન એસા મગ્ગગામિણો,

માર્ગગામીને (= મોક્ષ તરફ પ્રવર્તેલાને) એકાંતે
આવી અનારાધના ન હોય. (કેમકે તેને સમ્યક્ત્વાદિ
હોવાથી સર્વથા સત્ક્રિયાનો યોગ થયો છે.)

૮. માર્ગગામીની વિરાધના અર્થહેતુ છે

વિરાહણા આણુત્યમુહા અત્યહેતુ ।
તસ્સારંભાચ્ચે ધુવં ।

માર્ગગામી જીવને અનર્થમુખવાળી (= ઉન્માદાદિ
અનર્થ કરનારી) વિરાધના થવા છતાં અર્થહેતુ છે.
કારણ કે મોક્ષમાર્ગનો પ્રારંભ થયો હોવાથી પરંપરાએ
મોક્ષનું કારણ બને છે.^૧

૯. માર્ગગામી વિરાધકનું લક્ષણ

ઈતથ મગ્ગદેસણાચ્ચ આણુભિનિવેસો ।
પડિવત્તિમિત્તં કિરિઆરંભો ।

૧. જેમ વેપારી વેપાર કરે, તેમાં કદાચ કોઈ વખત થોડી
ખોટ પણ જાય, પણ સરવાળે લાભ થાય તેમ મોક્ષમાર્ગની આરાધ-
નામાં પ્રવૃત્ત થયેલાને વિરાધના થાય તો પણ પરિણામે લાભ જ થાય.
આથી તેની વિરાધના પરિણામની દૃષ્ટિએ અર્થહેતુ છે.

વિરાધક માર્ગગામી જીવને પારમાર્થિક ધર્મદેશનામાં અનભિનિવેશ (= કદાચહનો અભાવ) હોય. તેનાથી કંઈક ઓછા વિરાધકને અનભિનિવેશ તો ન હોય, વધારામાં માર્ગનો સ્વીકાર (= શ્રદ્ધા) પણ હોય. એનાથી કંઈક ઓછા વિરાધકને અનભિનિવેશ અને સ્વીકાર ઉપરાંત ક્રિયાનો આરંભ પણ હોય.

૧૦. માર્ગગામીનું ભણેલું ભણેલું છે

એવંપિ અહીંઅં ‘અહીંઅં’ અવગમલેસન્નેગએ ।

માર્ગગામીને કંઈક સમ્યગ્ ઓધ થયો હોવાથી તેનું વિરાધનાથી પણ ભણેલું પરમાર્થથી ભણેલું છે.

૧૧. વિરાધનાવાળો સખીજ હોય

અયં સખીએ નિકામેણુ, મગગામિણો ખુ એસા ।

વિરાધનાવાળો જીવ અવશ્ય સખીજ (= સમ્યગ્દર્શનાદિથી યુક્ત) હોય છે. કારણકે માર્ગગામીને (સમ્યગ્દર્શનાદિથી યુક્તને) જ આ (= અર્થહેતુ) વિરાધના હોય છે.

૧૨ માર્ગગામી બધાને વિરાધના ન હોય

અવાયખડુલસસ ।

વિરાધના બધા માર્ગગામીને ન હોય, કિંતુ

અનિરુપકમ (= ઉપાય કરવા છતાં તૂટે નહિ એવા)
કિલ્લટ કર્મવાળાને હોય.

૧૩ અનિરુપકમ કર્મથી રહિત સાધુનું સ્વરૂપ

નિરવાય્યે જહોદિયે સુતુત્તકારી હવઈ, પવયણુ-
માઈસંગયે પંચસમિયે તિગુત્તે, આણુત્યપરે ।
એઅચ્ચાએ અવિચ્ચત્તરસ સિસુજણુણીયાયનાએણુ ।

અનિરુપકમ કિલ્લટ કર્મથી રહિત પૂર્વે કહ્યો તેવો
માર્ગગામી જીવ સૂત્રમાં કહ્યા પ્રમાણે કરે છે, અને પાંચ
સમિતિ-ત્રણ ગુપ્તિ રૂપ અષ્ટ પ્રવચનમાતાથી યુક્ત હોય
છે. કારણ કે જેમ માતાનો ત્યાગ થતાં બાળક વિનાશ
પામે છે, તેમ અષ્ટ પ્રવચન માતાનો ત્યાગ અવ્યક્ત =
ભાવ બાલનો (અર્થાત્ અવીતરાગનો) ચારિત્રરૂપ પ્રાણનો
નાશ કરવા દ્વારા અનર્થ કરે છે.

૧૪ વ્યક્ત શબ્દનો અર્થ

વિચ્ચત્તે ઈત્ય કેવલી, એઅફ્ફલભૂએ

અહીં તાત્ત્વિક વિચારણામાં વ્યક્તરૂપે અષ્ટ પ્રવચન
માતાના ફલમૂત કોઈ હોય તો તે સર્વજ્ઞ છે.

૧૫ પ્રવચનમાતાના ત્યાગથી થતા અનર્થને
માર્ગગામી સાધુ જાણે છે

સમ્મમેઅં વિઆણુઈ, દુવિહાએ પરિણુણાએ ॥

એમ માતાનો ત્યાગ થતાં બાળક વિનાશ પામે છે, તેમ અષ્ટ પ્રવચન માતાનો ત્યાગ ભાવબાહનો ચારિત્રરૂપ પ્રાણનો નાશ કરવા દ્વારા અનર્થ કરે છે એમ માર્ગગામી સાધુ જ્ઞાનરૂપ જ-પરિજ્ઞાથી અને જ્ઞાનયુક્ત ક્રિયારૂપ પ્રત્યાખ્યાન-પરિજ્ઞાથી બરોબર જાણે છે.

૧૬ ચારિત્ર અને જ્ઞાનના બે પ્રકાર

તહા આસાસપયાસદીવં, સંદીણાઽથિરાધભેઅં,
અસંદીણુથિરત્યમુજ્જમધ । જહાસત્તિં ।

સંસારરૂપ સમુદ્રમાં આશ્વાસન આપનાર ચારિત્ર-રૂપ દ્વીપ છે, અને મોહરૂપ અંધકારમાં પ્રકાશ કરનાર જ્ઞાનરૂપ દ્વીપક છે. ચારિત્રરૂપ દ્વીપ સ્પંદનવાન (= પાણીમાં ડૂબી જાય તેવો) અને અસ્પંદન (= પાણીમાં ન ડૂબે તેવો) બે પ્રકારે છે. જ્ઞાનરૂપ દ્વીપક અસ્થિર (= પ્રતિપાતી) અને સ્થિર (= અપ્રતિપાતી) એમ બે પ્રકારે છે. અર્થાત્ ચારિત્ર અને જ્ઞાન બે બંને ક્ષાયોપશમિક અને ક્ષાયિક એમ બે-બે પ્રકારે છે, ક્ષાયોપશમિક ચારિત્ર અને જ્ઞાન વિદ્યસહિત હોવાથી તેમનાથી લાંબા કાળે ઇષ્ટ સિદ્ધિ થાય છે. ક્ષાયિક ચારિત્ર અને જ્ઞાન નિર્વિદ્ય હોવાથી તેમનાથી શીઘ્ર ઇષ્ટ સિદ્ધિ થાય છે. આ પ્રમાણે તે સાધુ બરોબર જાણે છે, અને અસ્પંદનવાન ચારિત્ર અને સ્થિર જ્ઞાન મેળવવા યથાશક્તિ ઉદ્યમ કરે છે.

૧૭ અબાધિત યોગોની આરાધના

અસંભંતે અણૂસંગે અસંસત્તન્નેગારાહ્યે ભવધં,

જ્ઞાન્તિ અને ક્લેશસંબંધી ઉત્સુકતાથી રહિત તે
પરસ્પર એક બીજાને બાધા ન થાય તેમ (પ્રતિલેખનાદિ)
યોગોની આરાધના કરે છે.

૧૮ ઉત્તરોત્તર યોગોની સિદ્ધિનું ક્ષણ

ઉત્તરોત્તરભેગસિદ્ધીયે મુચ્યધ પાવકમ્મુણત્તિ ।
વિસુજ્ઝમાણે, આભવં ભાવકિરિયમારાહેધ । પસમ-
મુહમણુહવધ, અપીડિયે સંજમતવકિરિયાયે, અવ્વ-
હિયે પરીસહોવસગ્ગેહિ, વાહિયસુકિરિયાનાયેણું ॥

આ પ્રમાણે ઉત્તરોત્તર યોગોની સિદ્ધિથી તે તે
ગુણના પ્રતિબંધક પાપકર્મથી મુક્ત બને છે. આ પ્રમાણે
વિશુદ્ધ થતો તે સંસારમાં રહે ત્યાં સુધી મોક્ષ આપનારી
ભાવક્રિયાની આરાધના કરે છે. તથા સંયમ અને તપની
ક્રિયાથી પીડિત બન્યા વિના પરીષદ અને ઉપસર્ગોથી
વ્યથિત બન્યા વિના પ્રશમ સુખનો અનુભવ કરે છે. આ
વિષયમાં રોગીની સત્ક્રિયાનું દષ્ટાંત છે.

૧૯. રોગીની સત્ક્રિયાનું દષ્ટાંત

સે જહા ૧. નામયે કેધ મહાવાહિગાહિયે, ૨.
અણૂહૂઅતવ્વેઅણે, ૩. વિણ્ણાયા સરૂવેણ, ૪.

નિવિણ્ણે તત્તથો ૫. સુવિજ્જવયણેણ સમ્મં તમ-
વગચ્છિય, જહાવિહાણથો પવણે સુકિરિયં ૬.
નિરૂધ્ધજહિચ્છાચારે ૭. તુચ્છપત્યભોઈ ૮. મુચ્ચ-
માણે વાહિણા ૯. નિચ્ચત્તમાણુવેચ્ચણે ૧૦. સમુવ-
લખ્ખારોણ્ણં પવરૂઢમાણુતખ્ખાવે ૧૧. તદ્ધાભનિવ્વુ-
ઈચ્ચે તપ્પડિખંધાચ્ચેા સિરાખારાઈન્નેગે વિવાહિ-
સમારુગ્ગાવિણ્ણાણેણ ઇદ્દહણ્ણિપ્પ્તીચ્ચેા આણાકુલ-
ભાવયાચ્ચે કિરિચ્ચેાવચ્ચેાગેણ અપીડિચ્ચે અવ્વહિચ્ચે
સુહલેસ્સાચ્ચે વરૂઢઈ ૧૨. વિજ્જનં ચ ખલુ મન્નઈ ॥

તે આ પ્રમાણે : (૧) જેમ કોઈ મહાન વ્યાધિથી
ઘેરાયો હોય, (૨) મહાવ્યાધિની વેદનાનો અનુભવ કર્યો
હોય, (૩) સ્વરૂપથી વેદનાનો જ્ઞાતા હોય=વેદનાને વેદના-
રૂપ સમજતો હોય, * (૪) સાચે જ તે વેદનાથી કંટાળી
ગયો હોય, (૫) તેથી સુવૈદ્યના વચનથી તે વ્યાધિને ઘરોઘર
જાણીને દેવપૂજા આદિ વિધિપૂર્વક રોગ દૂર કરવાની સારી
ક્રિયાનો સ્વીકાર કરે છે, (૬) નુકશાનના ભયથી સ્વચ્છંદ
વર્તનનો ત્યાગ કરે છે. (૭) વ્યાધિ મટે તેવું હલકું અને
પથ્ય ભોજન કરે છે, (૮) આ રીતે તે વ્યાધિથી મુક્ત બનતો
બય છે. (૯) વેદના દૂર થતી બય છે. (૧૦) પહેલાં થોડું

* અર્થાત્ ખસને ખંજવાળવાથી સારું લાગતું હોવાથી ખસને
દુઃખરૂપ ન સમજનાર મૂર્ખ જેવો આ ન હોય ?

આરોગ્ય થયા પછી ઉત્તરોત્તર આરોગ્ય વધતું જાય છે. (૧૧) થોડા આરોગ્યના લાભથી શાંતિ થવાના કારણે (પૂર્ણ) આરોગ્યની ઇચ્છા (= મને અવશ્ય પૂર્ણ આરોગ્ય મળશે એવી શ્રદ્ધા) હોવાથી, (થોડી) વ્યાધિ દૂર થવાથી થયેલા આરોગ્યના * અનુભવ પૂર્વક આરોગ્યની સિદ્ધિ થતી હોવાથી, (રોગને દૂર કરવા કષ્ટ સહન કરવું જરૂરી છે વગેરે) પોતાના કર્તવ્યને જ્યાં હોવાના કારણે વ્યા-કુળતાને અભાવ હોવાથી (આ ત્રણ કારણોથી) નસો વીંધીને તેમાં ક્ષાર વગેરે નાખવાની ક્રિયા થવા છતાં (અપીડિએ=) ક્ષાર આદિ નાખવાથી થતી પીડાને ગણ-કાર્યા વિના અને (અવહિએ=) પવન વિનાના સ્થળે સૂવું, કડવું ઔષધ પીવું વગેરેથી કંટાળ્યા વિના શુભ ભાવથી વધતો જાય છે (૧૨) વૈદ્ય ઉપર બહુમાન ધારણ કરે છે.

૨૦. દષ્ટાંતનો ઉપનય

એવં ૧. કમ્ભવાહિગહિએ ૨. આણુભૂઅજમ્માઈ-
વેઅણે ૩. વિણણાયા દુક્કખરૂવેણું ૪. નિવ્વિણણે
તત્તએ ૫. તએ ૬. સુગુરુવયણેણ આણુટ્ટાણાઈણા
તમવગચ્છિઅ, પુવ્વુત્તવિહાણએ પવન્ને સુકિરિઅં

* અર્થાત્ ક્યારેક ભ્રમ થવાથી આરોગ્યની સિદ્ધિ ન થઈ હોવા છતાં થઈ છે એમ લાગે, પણ અહીં ભ્રમ નથી. કારણ કે વ્યાધિ દૂર થવાથી થયેલા આરોગ્યનો અનુભવ = સંવેદન થાય છે.

પવ્વજ્જ' ૬. નિરુદ્ધપમાયાચારે ૭. અસારસુદ્ધ-
ભોઈ ૮. મુચ્ચમાણે કમ્મવાહિણા ૯. નિચ્ચત્તમાણિ-
દ્ધવિચ્ચોગાઈવેચ્ચણે ૧૦. સમુવલખ્ખ ચરણારુગ્ગં, પવ-
જ્જમાણસુહભાવે ૧૧. તલ્લાભનિવ્વુઠ્ઠચ્ચે તપ્પડિયંધ-
વિસેસચ્ચો પરીસહોવસગ્ગભાવેવિ તત્તસંવેચ્ચણાચ્ચો,
કુસલાસયવુદ્ધીચ્ચે ચિરાસયત્તેણ, ધમ્મોવચ્ચોગાચ્ચો,
સયા ચિમિચ્ચે તેઉલ્લેસાચ્ચે પવજ્જઈ ૧૨. ગુરું ચ
ખહુ મન્નઈ ૧૩. જહોચિચ્ચં અસંગપડિવત્તીચ્ચે નિસગ્ગં
પવિત્તિભાવેણ.

એ પ્રમાણે (૧) કર્મરૂપ વ્યાધિથી ઘેરાયેલો,
(૨) જન્માદિરૂપ વેદનાનો અનુભવ કરનાર, (૩) જન્માદિ
રૂપ વેદનાને દુઃખ રૂપ સમજનાર, (૪) સાચે જ જન્માદિ
રૂપ વેદનાથી કંટાળી ગયેલ. (૫) (ગુરુ કેવા હોવા
જોઈએ ઇત્યાદિ) ગુરુના વચનથી અનુષ્ઠાન આદિથી
(= ગુરુ ક્રિયા કેવી કરે છે ઇત્યાદિ જોઈને) સુગુરુને
અને કર્મરૂપ વ્યાધિને ઓળખીને ત્રીજા સૂત્રમાં કહેલી
વિધિથી પ્રવ્રજ્યાનો સ્વીકાર કરે છે, (૬) પ્રમાદાચરણનો
ત્યાગ કરે છે, (૭) સંયમની વૃદ્ધિ થાય તેમ અસાર
અને નિર્દોષ ભોજન કરે છે, (૮) આ રીતે તે કર્મવ્યાધિથી
મુક્ત બનતો જાય છે, (૯) મોહની નિવૃત્તિ થવાથી
ઘન્ટવિયોગ આદિ સંખંધી વેદના દૂર થતી જાય છે, (૧૦)

ચારિત્રરૂપ આરોગ્ય પામ્યા પછી તે ચારિત્રરૂપ આરોગ્ય ઉત્તરોત્તર વધતું જાય છે. (૧૧) [અપૂર્ણ] ચારિત્રરૂપ આરોગ્યના લાભથી શાંતિ થવાના કારણે (પૂર્ણ) ચારિત્રરૂપ આરોગ્યની ઇચ્છા (= શ્રદ્ધા) હોવાથી, સમ્યગ્જ્ઞાન હોવાના કારણે તાત્ત્વિક (= ચારિત્રરૂપ) આરોગ્યના સુખનું સંવેદન થતું હોવાથી, ક્ષાયોપશમિકલાવની વૃદ્ધિ થવાના કારણે ચિત્તની સ્થિરતા હોવાથી, સ્વકર્તાવ્યનો યોગ હોવાથી (આ ચાર કારણોથી) પરીપહો અને ઉપસર્ગો આવવા છતાં રાગ-દ્વેષાદિ દ્વન્દ્વોથી રહિત હોવાથી પ્રશાંત તે શુભ ભાવરૂપ તેજોદેશ્યાથી વધતો જાય છે, (૧૨) વૈદ્યસમાન ગુરુ ઉપર પૌદ્ગલિક આશંસા કે વ્યક્તિગત રાગ વિના ભાવપૂર્વક ઉચિત ભક્તિથી બહુમાન ધારણ કરે છે.

૨૧ ગુરુબહુમાનની મહત્તા

એસા ગુરુઈ વિઆહિઆ ભાવસારા વિસેસઓ ભગવંતબહુમાણેણું । ‘જે મં પડિમન્નઈ સે ગુરુત્તિ’ તદાણા ।

તીર્થંકરોએ ગુરુની આશંસારહિત ભાવપૂર્વકની ભક્તિને મહાન કહી છે.

પ્રશ્ન : આનું શું કારણ ?

ઉત્તર : આનાં ત્રણ કારણો છે. (૧) આવી ભક્તિમાં સ્વાભાવિકપણે પ્રવૃત્તિ થાય છે, અર્થાત દુન્યવી આશંસાથી

કે ગુરુ ઉપરના વ્યક્તિગત સ્નેહથી પ્રેરાઈને નહિ, પણ મારું આ કર્તવ્ય છે, એવી બુદ્ધિથી સહજપણે ગુરુલક્ષિતમાં પ્રવૃત્તિ થાય છે. (૨) આમાં ઔદયિક ભાવ ન હોવાથી આ લક્ષિત ભાવની પ્રધાનતાવાળી છે. (૩) આમાં ભગવાન ઉપર બહુમાન થાય છે. કારણ કે જે મારા ઉપર બહુમાનવાળો છે તે જ પરમાર્થથી ગુરુ ઉપર બહુમાનવાળો + છે એવી ભગવાનની આજ્ઞા છે.

૨૨ ગુરુબહુમાન રહિત કિયાનું ક્ષણ સંસાર

અન્નહા, કિરિઆ અકિરિઆ, કુલડાનારીકિ-
રિઆસમા । ગરહિઆ તત્તવેધણું, અફલભેગઓ,
વિસણુતત્તીફલમિત્ય નાયં, આવદે ખુ તફલં,
અસુહાણુખંધે ॥

ગુરુ બહુમાન વિના પ્રતિલેખનાદિ કિયા કુલડા નારીની ઉપવાસાદિ કિયાની જેમ અકિયા (= અસત્કિયા) છે. આથી પરમાર્થના જ્ઞાતાઓએ ગુરુબહુમાન વિનાની કિયાની નિંદા કરી છે. કારણ કે તેનાથી સાંસારિક ફલ મળે છે. આ વિષયમાં વિષાન્નથી થયેલી તૃપ્તિનું ક્ષણ દૃષ્ટાંત રૂપ છે. જેમ વિષ મિશ્રિત અન્નના લોજનથી

+ અગ્નિ વિના ધૂમાડો ન હોય, આથી જ્યાં ધૂમાડો હોય ત્યાં અગ્નિ છે એમ સિદ્ધ થાય છે. તેમ ભગવાન ઉપર બહુમાન વિના પરમાર્થથી ગુરુ ઉપર બહુમાન ન હોય. આથી જેને ગુરુ ઉપર અસંગ લક્ષિતથી બહુમાન છે તેનામાં ભગવાન ઉપર બહુમાન છે એ સિદ્ધ થાય છે.

થયેલી વૃત્તિનું ક્ષણિક આનંદરૂપ ફળ અદ્ય છે, અને તેનું મૃત્યુરૂપ પરિણામ ભયંકર છે. તેમ ગુરુ બહુમાન રહિત ક્રિયા વિરાધનાવાળી હોવાથી સાંસારિક સુખરૂપ ફળ અદ્ય મળી જાય છે, પણ એ ફળ પરિણામે સંસારમાં પરિભ્રમણ કરાવે છે. આથી પરમાર્થથી આ ક્રિયાનું ફલ અશુભ અનુબંધવાળો સંસાર = સંસાર પરિભ્રમણ જ છે

૨૩. ગુરુ બહુમાનની સર્વોત્કૃષ્ટ સુંદરતા

આયએા ગુરુબહુમાણો અવંઝકારણુતોણુ ।
અએા પરમગુરુસંન્નેગો । તએા સિદ્ધી અસંસયં ।
એસેહ સુહોદએ, પગિદ્ઠતયાણુબંધે ભવવાહિતેગિચ્છી ।
ન ઇએા સુંદરં પરં । ઉવમા ઇત્ય ન વિજ્જઈ ॥

ગુરુ બહુમાન મોક્ષનું અવંધ્ય કારણ હોવાથી આયત = મોક્ષરૂપ છે. ગુરુ બહુમાનથી તીર્થંકરનો સંયોગ થાય છે. તીર્થંકરના સંયોગથી અવશ્ય મોક્ષ થાય છે. આથી આ ગુરુ બહુમાન શુભોદય રૂપ છે, * પ્રકૃષ્ટ શુભોદયના અનુબંધ રૂપ છે, ભવવ્યાધિની ચિકિત્સા કરનારું છે. ગુરુ બહુમાનથી અન્ય કંઈ સુંદર નથી. ગુરુ બહુમાન વિષે અન્ય કોઈ ઉપમા નથી,

* ગુરુબહુમાન શુભોદય આદિનું કારણ હોવાથી કારણમાં કાર્યના ઉપચારથી શુભોદય આદિરૂપ છે.

૨૪. સાધુને દેવોથી અધિક સુખ

સ એવં પણ્ણે, એવં ભાવે, એવં પરિણામે,
અપ્પડિવડિએ, વડ્ઢમાણે તેઉલ્લેસાએ, ‘દુવાલસમા-
સિએણું પરિઆએણું અઠ્ઠકકમઠ સવ્વદેવતેઉલ્લેસં,’
એવમાહ મહામુણી । તએા સુકૂકે સુકકાભિન્નઠ
ભવઠ ॥

નિર્મલ વિવેકથી આવી + બુદ્ધિવાળો, ^૦ વિવેક
વિના પણ સ્વભાવથી જ આવા ભાવવાળો, ગુરુના યોગ
વિના પણ ક્ષયોપશમથી આવા પરિણામવાળો, પતન નહિ
પામેલ અને ચિત્ત-સુખના લાભરૂપ તેજોલેશ્યાથી વધતો
પ્રસ્તુત સાધુ બાર મહિનાના દીક્ષાપર્યાયથી સર્વદેવોની તેજો
લેશ્યાને ઓળંગી જાય છે, અર્થાત્ સર્વદેવોના સુખથી

+ આવી બુદ્ધિ એટલે પ્રસ્તુત સાધુમાં જેવી બુદ્ધિ છે તેવી એ
પ્રમાણે આવા ભાવ અને આવા પરિણામ વિશે પણ સમજવું.

૦ અહીં વિવેક એટલે શાસ્ત્રનો વિશિષ્ટ બોધ. કેટલાકને શાસ્ત્રના
વિશિષ્ટ બોધપૂર્વક આવો ભાવ થાય અને કેટલાકને માષ્ટુષ્મુનિ
આદિની જેમ વિશિષ્ટ બોધ વિના પણ સ્વભાવથી જ આવો
ભાવ હોય છે. તે પ્રમાણે કેટલાકને ગુરુના યોગથી આવા
પરિણામ થાય છે, પણ કેટલાકને માષ્ટુષ્મુનિ આદિની જેમ
ગુરુના યોગ પહેલાં પણ કર્મના ક્ષયોપશમથી આવા પરિણામ
થાય છે.

અધિકસુખનો અનુભવ કરે છે, ૧ એમ મહાવીર લગવાને કહ્યું છે. ત્યારબાદ તે સાધુ શુદ્ધ અને શુદ્ધાભિજ્ઞત્ય બને છે.

[શુદ્ધ એટલે અખંડચારિત્રી, મત્સરરહિત, કૃતજ્ઞ, સત્કાર્યનો આરંભ કરનાર અને હિતના અનુબંધવાળો. શુદ્ધ જીવોમાં અભિજ્ઞત્ય = શ્રેષ્ઠ તે શુદ્ધાભિજ્ઞત્ય, અર્થાત્ જેના ઉક્ત અખંડચારિત્ર વગેરે ગુણો ઉત્કૃષ્ટ બને છે તે શુદ્ધાભિજ્ઞત્ય બને છે.]

૨૫ કેવો સાધુ યોગી છે તેનું વર્ણન

પાયં છિણ્ણુકમ્માણુબંધે, ખવર્ધ લોગસણ્ણું ।
પડિસોઅગામી, આણ્ણસોઅનિવિત્તે, સયા સુહજ્જેગે,
એસ 'જ્ઞેગી' વિઆહિએ ॥

પ્રાયઃ * તેના કર્મોનો અનુબંધ છેદાઈ જાય છે. તે

૧ દીક્ષાપર્યાય	કયા દેવોથી આધક સુખ.
૧. માસ	વાણવ્યંતર
૨. ,,	ભવનપતિ (અસુર સિવાય)
૩. ,,	અસુરકુમાર
૪. ,,	ગ્રહ, નક્ષત્ર, તારા
૫. ,,	ચંદ્ર, સૂર્ય
૬-૭-૮-૯-૧૦	ક્રમશઃ ૧-૨, ૩-૪, ૫-૬, ૭-૮ ૯-૧૨
૧૧-૧૨	ક્રમશઃ ૯ ત્રૈવેદિક, ૫ અનુત્તર.

* અર્થાત્ જે કર્મને ઉદયથી લોગવે તે કર્મ નવું ન બાંધે. કર્મશક્તિ અચિંત્ય હોવાથી ક્યારેક નવું બાંધે પણ, આથી અહીં પ્રાયઃ કહ્યું છે.

લક્ષ્મિનંદી જીવોની ક્રિયામાં પ્રીતિરૂપ લોકસંજ્ઞાનો ત્યાગ કરે છે. લેક્ષ્યાચારના પ્રવાહની વિરુદ્ધ જાય છે, અર્થાત્ લૌકિક આચારોથી વિરુદ્ધ એવા ધાર્મિક આચારોનું સેવન કરે છે, તથા લોકાચારના પ્રવાહમાંથી નિવૃત્ત થાય છે, અર્થાત્ લોકાચારનું સેવન કરતો નથી.

[અહીં (૧) લોકસંજ્ઞાના ત્યાગમાં લૌકિક આચારો પ્રત્યે પ્રેમનો-આદરનો ત્યાગ સૂચિત થાય છે, લોકાચારના પ્રવાહથી નિવૃત્તિમાં લોકાચારનો ત્યાગ સૂચિત થાય છે.]

તે સાધુ સદા સાધુપણના આચારોથી યુક્ત હોય છે. આવા સાધુને લગવાને યોગી કહ્યો છે.

એસ આરાહગે સામણુરસ જહા ગહિઅપધણુણે,
સવ્વોવહાસુદ્ધે, સંધધ સુદ્ધગં ભવં, સમ્મં અભવ-
સાહગં, ભોગકિરિઆ સુરવાઈકપ્પં । તચ્ચો તા
સંપુણ્ણા પાઉણ્ણ ંવિગલહેઉ ભાવચ્ચો, અસંકિલિદ્ધ
સુહરવાચ્ચો, અપરોવતાવિણ્ણો, સુંદરા અણુબંધેણ્ણં, ન
ય અણુણા સંપુણ્ણા તત્તત્તખંડણેણ્ણ ॥

સાધુપણનો આરાધક, (પ્રારંભથી જ સારી પ્રવૃત્તિ કરવાથી) સ્વીકાર્યા પ્રમાણે પ્રતિજ્ઞાનો પાલક, (અતિચાર રહિત હોવાથી) સર્વ સંયમગુણોથી શુદ્ધ આ સાધુ ભોગક્રિયા માટે સુરૂપાદિ સમાન અને સારી રીતે મોક્ષ-સાધક શુદ્ધ ભવ પામે છે. અર્થાત્ આવો સાધુ તે જ ભવમાં મોક્ષે ન જાય તો દેવલોકાદિમાં ઉત્પન્ન થાય છે

અને ધર્મસાધના કરતાં કરતાં એવો શુદ્ધ લવ પ્રાપ્ત કરે છે કે જે લવમાં મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે. આ શુદ્ધલવ લોગક્રિયા માટે સુરૂપાદિ સમાન છે એનો લાવ એ છે કે, સુંદર રૂપ, યૌવન, વિચક્ષણતા, સૌભાગ્ય, મધુરસ્વર અને ઐશ્વર્ય એ લોગનાં સાધનો છે. દુન્યવી દષ્ટિએ વિચારણા કરવામાં આવે તો જેની પાસે લોગનાં આ સાધનો હોય તેની લોગની ક્રિયાઓ સારી થાય, સંપૂર્ણ થાય. તેવીરીતે તાત્ત્વિકદષ્ટિએ વિચારણા કરવામાં આવે તો મોક્ષસાધક શુદ્ધલવવાળાની લોગક્રિયાઓ સારી થાય છે, સંપૂર્ણ થાય છે. (તતઃ =) તેનાથી, એટલેકે સુરૂપાદિસમાન લવથી, લોગક્રિયાઓ સંપૂર્ણતા પામે છે કારણકે લોગક્રિયાનાં સાધનો સંપૂર્ણ હોય છે. લોગસાધનોમાં ન્યૂનતા કે ખામી ન હોવાથી એ સાધનોનો લોગવટો કરતાં કોઈ જાતનો સંક્રેશ ન થવાથી લોગક્રિયાઓ સંક્રેશ રહિત સુખરૂપ છે. (સંક્રેશ રહિત સુખનું કારણ હોવાથી કારણમાં કાર્યના ઉપચારથી સંક્રેશ રહિત સુખરૂપ છે.) લોગક્રિયા કરનાર વિચક્ષણતા (પરને સંતાપ ન થાય તેમ વર્તવું જોઈએ ઇત્યાદિ બુદ્ધિ) વગેરે ગુણોથી યુક્ત હોવાથી તેની લોગક્રિયાઓ ખીજને સંતાપ પમાડતી નથી, અને એથી જ (= વિચક્ષણતા વગેરે ગુણોથી યુક્ત હોવાથી) અનુબંધ થવાથી (= લવાંતરમાં પણ તેવી જ લોગક્રિયાની પ્રાપ્તિ થવાથી) સુંદર છે. આવી લોગક્રિયાઓથી અન્ય લોગક્રિયાઓ સંપૂર્ણ નથી.

કારણકે અન્ય લોગક્રિયાથી ઉભયલોકમાં સંકલેશ વગેરે થતાં હોવાથી લોગક્રિયાનું સ્વરૂપ રહેતું નથી. (જેમાં સંકલેશ વગેરે ન થાય તેવી જ લોગક્રિયા વાસ્તવિક લોગક્રિયા છે.)

૨૭. જ્ઞાનનું સ્વરૂપ અને ફળ

એઅં 'નાણુંતિ' વુચ્યધં । એઅંમિ સુહજેગ-
સિદ્ધી, ઉચિઅપડિવત્તિપહાણુ ।

આ રીતે ઇષ્ટવસ્તુના સ્વરૂપને (= સુખ વગેરેના વાસ્તવિક સ્વરૂપને) જણાવનાર જ્ઞાન પરમાર્થથી જ્ઞાન છે. આવું જ્ઞાન થતાં ઉભયલોકમાં ઇષ્ટમાં પ્રવૃત્તિ થવાથી શુભ વ્યાપારોની સિદ્ધિ થાય છે. કારણ કે સમ્યગ્જ્ઞાનથી વિચારણા દ્વારા તે તે વ્યાપારના અનુબંધ તરફ દ્રષ્ટિ રાખીને ઉચિત પ્રવૃત્તિનો સ્વીકાર થાય છે.

૨૮. ઉચિત પ્રવૃત્તિના સ્વીકારનું કારણ

ઈતથ ભાવો પવત્તગો ।

અહીં પ્રવૃત્તિ કરાવનાર શુભ અંતઃકરણ રૂપ ભાવ છે, મોહ નહિ. શુભ અંતઃકરણરૂપ ભાવ ઉચિત પ્રવૃત્તિ કરાવે છે. મોહ અનુચિત પ્રવૃત્તિ કરાવે છે. અહીં શુભ અંતઃકરણરૂપ ભાવ પ્રવૃત્તિ કરાવનાર હોવાથી ઉચિત પ્રવૃત્તિનો સ્વીકાર થાય છે.

૨૯. પ્રસ્તુત પ્રવૃત્તિમાં વિઘ્નાભાવ અને તેનું કારણ

પાયં વિઘ્નો ન વિજ્જધ, નિરણુબંધાસુહકમ્મ-
ભાવેણુ ।

આથી જ (= શુભ અંતઃકરણરૂપ ભાવ પ્રવર્તક હોવાથી) આ પ્રવૃત્તિમાં અશુભ કર્મો નિરનુબંધ હોવાથી પ્રત્યક્ષરૂપ શુભ ઉપાયનો યોગ થવાના કારણે પ્રાયઃ^x વિઘ્ન આવતું નથી. (સાનુબંધ અશુભ કર્મવાળાને પ્રત્યક્ષરૂપ શુભ ઉપાયનો યોગ ન થાય.)

૩૦. ઇષ્ટ સિદ્ધિનું કારણ

અક્રિયતાએા ઇમે ભેગા ભાવારાહણાએા ।
તહા તએા સમ્મં પવત્તઈ, નિષ્કાયઈ અણાઉલે ।

જન્માંતરમાં પ્રત્યક્ષરૂપ ઉપર બહુમાન આદિ દ્વારા ભાવથી તેા પ્રત્યક્ષરૂપના શુભ વ્યાપારોનો સ્વીકાર કરી જ લીધો છે. ભાવથી સ્વીકાર કરી લીધો હોવાથી સમ્યક્ પ્રવૃત્તિ કરે છે. આથી અનાકુલપણે ઇષ્ટને સિદ્ધ કરે છે.

૩૧. સુક્રિયાનું સ્વરૂપ

એવં કિરિઆ ‘સુકિરિઆ’ એગંતનિક્કલંકા
નિક્કલંકત્થસાહિઆ । તહા સુહાણુબંધા, ઉત્તરુત્તર-
ભેગસિદ્ધિએ ।

સમ્યગ્જ્ઞાન પૂર્વક ઉચિત રીતે શરૂ કરેલી ક્રિયા સુક્રિયા બને છે. આ સુક્રિયા નિસ્તિયાર હોવાથી નિષ્કલંક

^x કર્મવિચિત્રતાના કારણે મેઘકુમાર આદિની જેમ કોઈકને વિઘ્ન પણ આવે. આથી અહીં પ્રાયઃ કહ્યું છે.

અને મોક્ષસાધક છે. તથા વચ્ચે તૂટ્યા વિના ઉત્તરોત્તર યોગની સિદ્ધિ થવાથી શુભાનુબંધવાળી છે.

૩૨. સુક્રિયાથી પરાર્થસાધના

અચ્ચેા સે સાહધં પરં પરત્થં સમ્મં । તક્કુસલે
સયા તેહિં નેહિં પગારેહિં, સાણુબંધં મહોદચ્ચે
બીજબીજદ્દિઠાવણેણું ।

સદા પરાર્થને સિદ્ધ કરવામાં કુશલ તે શુભાનુ-
બંધવાળી સુક્રિયાથી બીજ (= સમ્યક્ત્વ) અને બીજ-
બીજ (= સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ કરાવનાર જિનશાસન-પ્રશંસા
વગેરે) વગેરેનું આરોપણ કરવું, વગેરે તે તે પ્રકારેથી
અનુબંધસહિત મુખ્ય પરાર્થને સિદ્ધ કરે છે. આથી તે
મહોદય (= સારી ઉન્નતિવાળો) બને છે.

૩૩. પરાર્થસાધક સાધુનું સ્વરૂપ

કત્તિવિરિઆઠ્ઠુત્તો, અવંઝસુહચિદ્ધે, સમંતભદ્દે,
સુપ્પણિહાણાઠ્ઠેઝિ, મોહતિમિરદ્દીવે, રાગામયવિજ્ઞે,
દોસાનલ-જલનિહી. સંવેગસિદ્ધિધકરે હવધં ।

મુખ્ય પરાર્થને + સાધવા પ્રવર્તમાન વીર્યથી યુક્ત,

+ વીર્યના લબ્ધિ અને કરણ એમ બે ભેદ છે. આત્મામાં વીર્યા-
તરાયનો ક્ષયોપશમ તે લબ્ધિવીર્ય. જે વીર્યનો ઉપયોગ થતો
હોય = જે વીર્ય પ્રવર્તવું હોય તે કરણવીર્ય. વીર્યાતરાયના
ક્ષયોપશમથી લબ્ધિવીર્ય હોય, પણ તેનો ઉપયોગ ન થાય
એટલે કે પ્રવર્તમાન વીર્ય ન હોય તો તે વીર્ય શા કામનું ?
આથી અહીં કહ્યું કે દીક્ષિત પ્રવર્તમાન વીર્યથી યુક્ત હોય છે.

મુખ્ય પરાર્થને સાધવા જ સફળ શુભ ક્રિયાવાન, સુંદર આકૃતિવાળો હોવાથી સમંતલદ્ર (બાહ્ય-અભ્યંતર અને આલોક-પરલોક એમ બધી રીતે કલ્યાણવાળો), અનુ-
ષ્ઠાનોમાં કયાંય ખામી ન હોવાથી સુપ્રણિધાન આદિને
હેતુ, મોહરૂપ અંધકારને દૂર કરવાના સ્વભાવવાળો હોવાથી
મોહરૂપ અંધકાર માટે દીપક સમાન, રાગરૂપ રોગનો
પ્રતિકાર કરવામાં સમર્થ યોગવાળો હોવાથી રાગરૂપ
રોગ માટે વૈદ્ય સમાન, દ્વેષરૂપ અગ્નિને શાંત કરવાની
શક્તિવાળો હોવાથી દ્વેષરૂપ અગ્નિ માટે સમુદ્રસમાન તે
દીક્ષિત સંવેગની સિદ્ધિના કારણોથી યુક્ત હોવાથી
સંવેગની સિદ્ધિ કરનાર બને છે.

૩૪. પરાર્થસાધનાનું કારણ

અચિંતચિંતામણિકપ્પે । સ એવં પરંપરત્યસાહચ્યે,
તહા કરુણાદ્ભાવચ્ચો, અણુગેહિં ભવેહિં વિમુચ્ચમાણુ
પાવકમ્મુણા, પવદ્ધમાણુ અ સુહભાવેહિં, અણુગ-
ભવિચ્ચાચ્ચ આરાહણાચ્ચ પાઉણ્ણ સંવુત્તમં ભવં ।
ચરમં અચરમભવહેઉં, અવિગલપરંપરત્યનિમિત્તં ।

બીજા જીવોના સુખનું કારણ હોવાથી અચિંત્ય-
ચિંતામણિ સમાન તે દીક્ષિત આ રીતે ધર્મદાન વડે
મુખ્ય પરાર્થનો સાધક બને છે. કારણ કે પ્રધાન ભવ્ય-
ત્વના કારણે વિશિષ્ટ કરુણાદિભાવોથી અનેક ભવોમાં
જ્ઞાનાવરણીયાદિ પાપકર્મોથી અતિશય મૂકાતો અને સંવે-

ગાદિ શુભલાવોથી અતિશય વધતો તે અનેક લવોની પારમાર્થિક આરાધનાથી મોક્ષનો હેતુ, સર્વોત્કૃષ્ટ પુણ્યના સમૂહની પ્રાપ્તિ થવાથી સંપૂર્ણ મુખ્ય પરાર્થનો હેતુ, અને તીર્થંકરાદિરૂપે જન્મ થાય તેવો સર્વોત્તમ અંતિમ ભવ પામે છે.

૩૫. અંતિમ ભવનું વર્ણન

તત્થ કાણિણુ નિરવસેસં કિચ્ચં, વિહૂઅરયમલે
સિજ્જઞ્ઞં, પુજ્જઞ્ઞં, મુચ્ચઞ્ઞં, પરિનિવ્વાઞ્ઞં, સવ્વદુક્ખા-
ણુમંતં કરેઞ્ઞં ॥

અંતિમ ભવમાં મહાન જીવોને જે ઉચિત હોય તે સઘળાં કર્તવ્યો કરીને કર્મરૂપ રજથી રહિત બનેલો તે સિદ્ધ થાય છે = અણિમાદિ લઘ્વિઓને પામે છે, બુદ્ધ થાય છે = કેવલજ્ઞાન પામે છે, મુક્ત થાય છે = સર્વ કર્મોથી રહિત બને છે, પરિનિર્વાણ પામે છે = સંપૂર્ણ મુખ્ય પામે છે. આ રીતે તે સર્વ દુઃખોનો અંત કરે છે.

૫. પ્રવચન ઇલસૂત્ર

૧. સિદ્ધ થયેલા જીવનું સ્વરૂપ

સ એવમભિસિદ્ધે પરમખંભે મંગલાલયે જન્મ-
જરામરણરહિંયે પહીણાડસુહે આણુખંધસત્તિવજ્જિયે
સંપત્તિનિચરૂવે અકિરિયે સહાવસંઠિયે અણુંતણાણે
અણુંતદંસણે ।

ઉક્તરીતે સુખપરંપરાથી સંપૂર્ણ સિદ્ધ બનેલ તે
દીક્ષિત સદા સુખા હોવાથી પરમબ્રહ્મ, ગુણોત્કર્ષનો યોગ
હોવાથી મંગલાલય, જન્મ આદિના નિમિત્તો ન હોવાથી
જન્મ-જરા-મરણથી રહિત, અશુભથી રહિત, અશુભના
અનુખંધથી રહિત, નિજસ્વરૂપને પામેલો, ક્રિયારહિત, સ્વ-
ભાવમાં સ્થિત, અનંતજ્ઞાનવાળો અને અનંતદર્શનવાળો
બને છે.

૨. સિદ્ધમાં શબ્દાદિ ન હોય

સે ન સદે, ન રૂવે, ન ગંધે, ન રસે, ન ફાસે ।

તે સિદ્ધ શબ્દ નથી, રૂપ નથી, ગંધ નથી, રસ
નથી, સ્પર્શ નથી. (અર્થાત્ સિદ્ધમાં શબ્દ, રૂપ, રસ, ગંધ,
સ્પર્શ ન હોય.)

૩ સિદ્ધો અભાવરૂપ નથી

અરૂપી સત્તા અણિત્યંત્યસંઠાણા, અણુંત-
વિરિયા, ક્યકિચ્યા, સવ્વખાહાવિવજ્જિયા, સવ્વહા
નિરવિક્ખ્યા, થિમિયા, પસંતા ।

સિદ્ધો શબ્દાદિરૂપ ન હોવા છતાં અભાવરૂપ નથી, કિંતુ જ્ઞાનની જેમ સિદ્ધોની સત્તા છે=વિદ્યમાનતા છે, અર્થાત્ અરૂપિપણે સિદ્ધો વિદ્યમાન છે. + સિદ્ધોની સત્તા આકૃતિ રહિત, અનંતવીર્યયુક્ત, કૃતાર્થ, સર્વપ્રકારની પીડાથી રહિત, સર્વથા નિરપેક્ષ=સર્વ અપેક્ષાઓથી રહિત, સર્વ અપેક્ષાઓથી રહિત હોવાથી જ તરંગ રહિત સમુદ્રની જેમ સ્થિર અને પ્રશાંત છે.

૪ સિદ્ધોત્ત્વં સુખ સંયોગ અને અપેક્ષાથી રહિત છે.

અસંન્નેગિએ એસાણુંદે, અએા ચેવ પરે મએા ।

સિદ્ધોત્ત્વં આ સુખ સંયોગ વિના પ્રાપ્ત થાય છે. આથી જ તે સુખ અપેક્ષા વિનાત્ત્વં હોવાથી પ્રધાન છે.

૫ મોહ મુખ્ય ભાવશત્રુ છે

અવિકૂખા અણાણુંદે, ‘સંન્નેગો વિએાગકારણું’
અફલં ફલમેઆએા, વિણિવાયપરં ખુ તં, બહુમયં
મોહાએા અબુહાણું, જમિત્તો વિવજ્જએા, તએા
આણુતથા અપજ્જવસિઆ, એસ ભાવરિઉ પરે ।
અએા વુત્તે ઉ ભગવયા ।

+ સિદ્ધોની સત્તા આકૃતિરહિત છે ઈત્યાદિનો “સિદ્ધો આકૃતિરહિત છે.” ઈત્યાદિ ભાવાર્થ સમજવો.

* જ્યાં સંયોગ ન હોય ત્યાં નિયમા અપેક્ષા પણ ન હોય. જ્યાં અપેક્ષા હોય ત્યાં નિયમા સંયોગ હોય.

અપેક્ષા સુખરૂપ નથી. કારણકે તેમાં ઔત્સુક્યનું દુઃખ છે. સંયોગ વિયોગનું કારણ છે. સંયોગથી મળતું ફલ ફલ નથી. કારણકે તે ફલ વિનાશી છે. મોહથી અજ્ઞાન જીવને આ ફલ બહુ ગમે છે. કારણ કે મોહથી વિપર્યય = અફલમાં ફલબુદ્ધિ થાય છે. વિપર્યયથી અસત્પ્રવૃત્તિ થવાથી અનંત અનર્થો થાય છે. આથી જ ભગવાને આ મોહને મુખ્ય ભાવશત્રુ કહ્યો છે.

૬ સિદ્ધો સંયોગ અપેક્ષાથી રહિત છે

નાગાસેણુ જ્ઞેગો એવ્યસ્સ । સે સરૂવસંઠિય્ઠે ।
નાગાસમણ્ણુત્થ । ન સત્તા સદંતરમુવેઠં । અચિંત-
મેચ્ચં કેવલિગમ્મં તત્તં, નિચ્છયમયમેચ્ચં । ‘વિજ્ઞેગવં
ચ જ્ઞેગોત્તિ’, ન એસ જ્ઞેગો, ભિણ્ણું લક્ખણમેવ્યસ્સ
ન ઇત્થાવિક્ખમા ।

[જે સંયોગ દુષ્ટ છે, તે સિદ્ધોને આકાશ સાથે જે સંયોગ છે, તે કેમ દુષ્ટ નથી ? આ પ્રશ્નનું સમાધાન] સિદ્ધજીવનો આકાશ સાથે સંયોગ નથી. કારણ કે સિદ્ધ પોતાના સ્વરૂપમાં રહેલ છે. આકાશ બીજામાં રહેતું નથી. અર્થાત્ જેમ આકાશ બીજાના આધાર વિના=સંયોગ વિના સ્વ-સ્વરૂપમાં રહેલું છે, તેમ સિદ્ધો બીજાના આધાર વિના=સંયોગ વિના સ્વ-સ્વરૂપમાં રહેલા છે. કારણ કે એક સત્તા બીજી સત્તાને પામતી નથી, અર્થાત્ એક દ્રવ્ય બીજા દ્રવ્યરૂપે બનતું નથી.

ભાવાર્થ : દરેક દ્રવ્ય પરરૂપે બનતું નથી, સ્વ-રૂપમાં જ રહે છે. જેમકે જડ ચેતન ન બને, ચેતન જડ ન બને. ચેતન ચેતનરૂપે રહે અને જડ જડરૂપે રહે. [જેમ એક દ્રવ્ય બીજા દ્રવ્યરૂપે બનતું નથી, તેમ બીજા દ્રવ્યમાં પણ રહેતું નથી.] અચિંત્ય આ તત્ત્વ કેવલિગમ્ય છે. આ નિશ્ચયમત છે. (કારણ કે વ્યવહારનયના મતે) સંયોગ વિયોગવાળો હોય. સિદ્ધ અને આકાશનો સંયોગ વિયોગવાળો નથી. પ્રસ્તુત સંયોગનું (= સિદ્ધ અને આકાશના સંયોગનું) લક્ષણુ લિન્ન છે.

[સંયોગ બે જાતના છે. (૧) વિયોગવાળો (૨) વિયોગ રહિત = કે કેવળ આધાર-આધેયરૂપ, મોહાધીન જીવોનો બીજ વસ્તુ સાથે થતો સંયોગ વિયોગવાળો છે. સિદ્ધ અને આકાશમાં વિયોગવાળો સંયોગ નથી, કિંતુ સિદ્ધો આકાશમાં રહેલા હોવાથી આધાર-આધેય-ભાવ રૂપ સંયોગ છે, નિશ્ચયનયના મતે વિયોગવાળો સંયોગ વાસ્તવિક સંયોગ છે. કેમકે તે સંયોગથી સંયોગનું ફળ વિયોગ મળે છે. નિશ્ચયનયના મતે એક સ્થાને રહેવા રૂપ સિદ્ધ-આકાશનો સંયોગ વિયોગરૂપ ફળથી રહિત હોવાથી વાસ્તવિક સંયોગ નથી. નિશ્ચયનય જે વસ્તુનું જે ફળ હોય તેનાથી તે ફળ મળતું હોય તો જ તેને તે વસ્તુરૂપે માને. એટલે નિશ્ચયનય જેનાથી વિયોગરૂપ ફળ મળતું હોય તેને જ સંયોગ માને. સિદ્ધ-આકાશના સંયોગમાં વિયોગરૂપ ફળ મળતું નથી. આથી

નિશ્ચયનયના મતે સિદ્ધ-આકાશનો સંયોગ નથી.]

અહીં (આકાશ-સિદ્ધના આધાર-આધેયરૂપ સંયોગમાં) સિદ્ધોને અપેક્ષા નથી. (મોહાધીન જીવોના વિયોગવાળા સંયોગમાં અપેક્ષા છે)

૭. સિદ્ધોનો લોકાંતે જવાનો સ્વભાવ છે.

સહાવો ખુ એસો, અણુંતસુહસહાવકપ્પો ।

(સિદ્ધો લોકાંત સુધી આકાશમાં કેમ જાય છે ? એ પ્રશ્નનું સમાધાન) સિદ્ધોનો લોકાંત સુધી આકાશમાં જવાનો સ્વભાવ છે. સિદ્ધોનો જેમ અનંતસુખ સ્વભાવ છે અને તે કર્મક્ષયથી પ્રગટ થાય છે, તેમ લોકાંત સુધી આકાશમાં જવું એ સિદ્ધોનો સ્વભાવ છે અને તે કર્મક્ષયથી પ્રગટ થાય છે.

૮. સિદ્ધના સુખનું વર્ણન

ઉવમા ઇંત્ય ન વિજ્જઈ । તપ્પભાવેડણુભવો
પરં તસ્સેવ । ‘આણુ એસા’ જિણુણું સવણુણું
અવિતહા એગંતએો । ન વિતહત્તે નિમિત્તં । ન
યાનિમિત્તં કજ્જંતિ નિહંસણુમિત્તં તુ નવરં ।

સિદ્ધનું સુખ ઉપમા રહિત છે. પણ સિદ્ધનું સુખ હોવાનો અનુભવ સિદ્ધોને જ થાય, અર્થાત્ સિદ્ધનું સુખ કેવું છે તે સિદ્ધ જ અનુભવી શકે છે, એમ સર્વજ્ઞ જિનની આજ્ઞા છે. સર્વજ્ઞ જિનની આજ્ઞા એકાંતે સત્ય છે. કારણકે

રાગાદિ ન હોવાથી અસત્યનું નિમિત્ત નથી. નિમિત્ત વિના કાર્ય ન થાય. આ રીતે સિદ્ધસુખ સ્વ-સંવેદ છે. સિદ્ધસુખ સંબંધી (=સિદ્ધસુખનો સામાન્ય ખ્યાલ કરાવનાર) નીચે મુજબ માત્ર દૃષ્ટાંત છે.

૯ સિદ્ધ સુખ સંબંધી દૃષ્ટાંત

સવ્વસત્તુકખચ્ચે, સવ્વવાહિવિગમે, સવ્વત્થસંજ્ઞે-
ગેણું. સવ્વિચ્છાસંપત્તીચ્ચે, જ્ઞરિસમેચ્ચં । ઇત્તોણુંત-
ગુણું, તં તુ ભાવસત્તુકખયાદિતો । રાગાદચ્ચો ભાવ-
સત્તૂ, કમ્મોદયા વાહિણો, પરમલદ્ધીચ્ચો ઉ અદ્ઢા,
અણિચ્ચેચ્છા ઇચ્છા ।

સર્વ શત્રુઓનો ક્ષય થઈ ગયો હોય, સર્વ વ્યાધિ-
ઓનો નાશ થયો હોય, સર્વ અર્થોનો (=ઈષ્ટ વસ્તુઓનો
સંયોગ થયો હોય, સર્વ ઇચ્છાઓ પૂર્ણ થઈ હોય ત્યારે
જેવું સુખ હોય તેનાથી અનંતગણું સિદ્ધનું સુખ હોય
છે. કારણકે સુખ ભાવ શત્રુઓના ક્ષય વગેરેથી થાય છે.

(સિદ્ધસુખના દૃષ્ટાંતમાં શત્રુ; વ્યાધિ, અર્થ અને
ઇચ્છા એ ચારનો ઉલ્લેખ છે. આથી હવે પરમાર્થથી શત્રુ
વગેરે કોણ છે તેનું વર્ણન કરે છે :)

રાગાદિ ભાવશત્રુ છે. કર્મોનો ઉદય (ભાવ) વ્યાધિ
છે. (પરાર્થનું કારણ હોવાથી ઉત્તમ લખ્ખિઓ ભાવ
અર્થ છે. ઇચ્છાના અભાવની ઇચ્છા એ ઇચ્છા છે.
(કારણકે તેનાથી પરિણામે ઇચ્છાનો સર્વથા નાશ થાય છે.)

૧૦ સિદ્ધોત્તું સુખ બુદ્ધિથી ગમ્ય નથી.

એવં સુહુમમેચ્ચં, ન તત્તચ્ચો ઇયરેણુ ગમ્મમ્મં ।
'જઈસુહં વ અજઈણા' । 'આરુગ્ગસોહં વ રોગિ-
શુત્તિ' વિભાસા । અચ્ચિંતમેચ્ચં સરૂવેણુ ।

આ પ્રમાણે સિદ્ધસુખ સૂક્ષ્મ છે, પરમાર્થથી સિદ્ધ સિવાય બીજાથી અનુભવી શકાતું નથી. જેમ સાધુ સિવાય બીજો જીવ સાધુનું સુખ ન અનુભવી શકે, જેમ રોગી આરોગ્યનું સુખ ન અનુભવી શકે, આ પ્રમાણે વિભાષા કરવી, એટલે કે આ બે દૃષ્ટાંતોની જેમ સિદ્ધસુખમાં પણ કહેવું, અર્થાત્ તે રીતે અસિદ્ધ સિદ્ધસુખ ન અનુભવી શકે. સિદ્ધસુખ સ્વરૂપથી અચિંત્ય છે, અર્થાત્ સિદ્ધસુખનું સ્વરૂપ સર્વથા અચિંત્ય છે, કારણ કે તે પરમાર્થથી બુદ્ધિનો વિષય નથી.

૧૧ સિદ્ધસુખ અને સિદ્ધોનો ણ

સાધ-અપજજવસિચ્ચં, એગસિદ્ધધાવિકખાચ્ચે ।
પવાહચ્ચો અણાઈ । તેવિ ભગવંતો એવં ।

સિદ્ધસુખ એક સિદ્ધની અપેક્ષાએ સાદિ-અનંત છે, પ્રવાહથી અનાદિ છે. સિદ્ધ ભગવંતો પણ એક સિદ્ધની અપેક્ષાએ સાદિ-અનંત અને પ્રવાહની અપેક્ષાએ અનાદિ-અનંત છે.

૧૨ સર્વજીવોમાં ભવ્યત્વ સમાન હોવા છતાં
તથાભવ્યત્વ ભિન્ન છે.

તહા ભવ્યતાઈભાવએા । વિચિત્તમેઅં તહાફલમે-
એણ । નાવિચિત્તે, સહકારિભેએા તદ્વિક્રમેા તએાત્તિ,
અણેગંતવાએા તત્તવાએા । સ ખ એવં ઇહરહે-
ગંતો, મિચ્છત્તમેસો, ન ઇત્તો વવત્થા । આણારિ-
હમેઅં ।

(ભવ્યત્વ વગેરે સમાન હોવા છતાં બધા જીવો
એક સાથે મોક્ષમાં કેમ જતા નથી ? એ પ્રશ્નનું સમાધાન :)

તથાભવ્યત્વાદિના કારણે બધા જીવો એકી સાથે મોક્ષમાં
જતા નથી. અહીં તથાભવ્યત્વ એટલે તે તે રીતે ફલનો
પરિપાક કરનાર. આ તથાભવ્યત્વ વગેરે વિચિત્ર છે.
કારણ કે તે તે રીતે ફલનો લેદ છે, અર્થાત્ કાલાદિના
લેદથી થનાર ફલ અલગ અલગ છે.

પ્રશ્ન : ભવ્યત્વ સમાન હોય, પણ સહકારીકારણના
લેદથી ફલલેદ થાય એમ ન બને ?

ઉત્તર : ના. તથાભવ્યત્વાદિ અવિચિત્ર = સમાન
હોય તો સહકારી કારણનો લેદ ન થાય. કારણ કે સહ-
કારી લેદ તથાભવ્યત્વાદિની અપેક્ષા રાખે છે. અર્થાત્ તથા
ભવ્યત્વાદિ પ્રમાણે સહકારી કારણનો યોગ છે. એટલે
તથા ભવ્યત્વ વગેરે સમાન હોય તો સહકારી કારણ
પણ સમાન હોય. સહકારી કારણ સમાન નથી માટે તથા
ભવ્યત્વ વગેરે સમાન નથી.

જો સહકારીલેદનો તથા ભવ્યત્વાદિની અપેક્ષા
રાખવાનો સ્વભાવ ન હોય તો સહકારી કારણનો જુદા

જુદા સમયે અલગ અલગ રીતે યોગ ન હોય. સહકારી કારણોનો એક જ સમયે એક જ રીતે યોગ કેમ નથી થતો ? સહકારી કારણોનો એક જ રીતે યોગ થતો નથી, એનાથી સિદ્ધ થાય છે કે સહકારી કારણ કોઈની અપેક્ષા રાખે છે. કોની અપેક્ષા રાખે છે ? એના ઉત્તરમાં તથા-લબ્યત્વાદિની અપેક્ષા રાખે છે એમ માનવું પડે. સહકારી કારણોનો લેદ હોવાથી તથાલબ્યત્વાદિનો પણ લેદ સિદ્ધ થાય છે. કારણકે તથાલબ્યત્વાદિ પ્રમાણે સહકારી કારણોનો યોગ થાય છે.

અનેકાંતવાદ તાત્ત્વિકવાદ છે. તે અનેકાંતવાદ આ રીતે ઘટે છે, અર્થાત્ તથાલબ્યત્વાદિ અસમાન (= લિન્ન લિન્ન) હોવાથી અનેકાંતવાદ ઘટે છે. અન્યથા (= તથા-લબ્યત્વાદિ સમાન હોય તો) એકાંતવાદ છે. એકાંતવાદ મિથ્યાત્વ છે. એકાંતવાદથી (સહકારી લેદની) વ્યવસ્થા ન થાય. કારણ કે એકાંતવાદમાં લબ્યત્વાદિ સમાન હોવાથી સહકારીકારણનો કાલાદિથી લેદ ન ઘટી શકે. એકાંતનો આશ્રય અરિહંતના સિદ્ધાંતથી વિરુદ્ધ છે.

૧૩. બંધ વિના મુક્તિ ન ઘટે.

સંસારિણો ઉ સિદ્ધત્તં । નાબદ્ધસ્સ મુત્તી સદ-
ત્થરહિઆ । અણાધમં બંધો પવાહેણં, અધ્ધિકાલ-
તુલ્લો । અબદ્ધબંધણે વાડમુત્તી પુણો બંધપસંગમો
અવિસેસો અ બદ્ધમુક્કાણં ।

સંસારી (=કર્મથી બદ્ધ) જીવ સિદ્ધ બને છે. કારણ કે અબદ્ધ જીવની મુક્તિ શબ્દાર્થ રહિત હોવાથી તાત્ત્વિક નથી (બંધનથી છૂટવું એવો મુક્તિ શબ્દનો અર્થ છે. જે બંધા-ચેલો જ ન હોય તેને છૂટવાનું પણ ન હોય.)

બંધ પ્રવાહથી અતીતકાલની જેમ અનાદિ છે, અર્થાત્ જેમ પ્રવાહથી અતીતકાલ અનાદિ છે, તેમ બંધ પણ પ્રવાહથી અનાદિ છે. આત્મા પહેલાં બંધરહિત હતો, પણ પછી બંધાયો—એમ અબદ્ધનો બંધ માનવામાં આવે તો મુક્તિ જ ન થાય. કારણકે મુક્તિ થયા પછી ફરી બંધ થાય. એમ થતાં બદ્ધ અને મુક્તમાં કોઈ વિશેષતા ન રહે.

૧૮. અનાદિ બંધનો વિયોગ થાય

‘અણાઘન્નેગેવિ વિચ્છેગો’ કંચણોવલનાચ્છેણં ।

બંધ અનાદિથી હોવા છતાં સુવર્ણ—પથરના દંટાંતથી બંધનો વિયોગ ઘટે છે. (સુવર્ણ અને માટીનો સંયોગ અનાદિ હોવા છતાં બંને અલગ થાય છે તેમ.)

૧૫. સાંખ્યમત માન્ય દિદક્ષા અપ્રામાણિક છે.

ન દિદિક્ષ્યા અકરણસ્સ । ન યાદિદ્ઠંમિ એસા ।
ન સહજએ નિવિત્તી । ન નિવિત્તીએ આયદ્ઠાણં ।
નયણુણહા તસ્સેસા, ન ભવ્વત્તતુલ્લા, નાચ્છેણં, ન
કેવલજીવરૂપમેચં, ન ભાવિન્નેગાવિક્ષ્યાએ તુલ્લતં,
તયા કેવલત્તેણ સયાવિસેસએ, તહા સહાવકપ્પણ-
મપ્પમાણમેવ । એસેવ દોસો પરિકપ્પિયાએ ।

(પહેલો આત્મા અબદ હતો, પણ દિદક્ષાથી (=સત્વ, રજઃસ્વ અને તમઃસ્વ એ ત્રિગુણાત્મક પ્રકૃતિના વિકારને જોવાની ઇચ્છાથી) બંધાયો. મુક્ત થયા પછી દિદક્ષા ન હોવાથી ફરી બંધાતો નથી. * આમ માનવામાં કોઈ દોષ ન હોવાથી બંધ સાદિ છે એવી શંકાનું સમાધાન)

ઇન્દ્રિયરહિતને દિદક્ષા ન હોય. (અબદ આત્મા ઇન્દ્રિય-રહિત હોય છે.) તથા દિદક્ષા એટલે જોવાની ઇચ્છા. જે વસ્તુ અદૃશ્ય હોય, એટલે કે વિદ્યમાન ન હોવાના કારણે દેખી ન શકાય તેવી તે વસ્તુ સંબંધી દિદક્ષા ન થાય. જો દિદક્ષાને સહજ માનવામાં આવે તો તેની ચૈતન્યની જેમ કદી નિવૃત્તિ ન થાય. અર્થાત્ જેમ આત્માનો ચૈતન્યગુણ સહજ હોવાથી કદી આત્માથી જુદો પડતો નથી. તેમ દિદક્ષા સહજ હોય તો ક્યારેય આત્માથી જુદી ન થાય. હવે જો દિદક્ષાની નિવૃત્તિ થાય તો આત્મા જ ન રહે. કારણ કે આત્મા દિદક્ષાથી ભિન્ન નથી. અન્યથા (=દિદક્ષાની નિવૃત્તિ થવા છતાં આત્મા રહેતો હોય તો) એ દિદક્ષા આત્માની નથી.

(જેમ આત્માથી અભિન્ન હોવા છતાં ભવ્યત્વની નિવૃત્તિ થાય છે તેમ દિદક્ષાની નિવૃત્તિ થવામાં કોઈ

* કર્મ રહિત શુદ્ધ આત્માને एकोऽहं बहु स्याમ્=એક હું ઘણા રૂપવાળો બનું એમ પ્રકૃતિના વિકારને જોવાની ઇચ્છા થવાથી મહદ્ વગેરે ચોવીસ તત્ત્વોનો સંયોગ થતાં તે સંસારી બને છે. પછી તત્ત્વજ્ઞાન (=પુરુષ અને પ્રકૃતિના ભેદનું જ્ઞાન) થતાં આત્મા મુક્ત બને છે અને દિદક્ષા પણ રહેતી નથી. આવો સાંખ્યમત છે.

દોષ નથી એ શંકાનું સમાધાન) દિદક્ષા ભગ્યત્વના જેવી નથી. કારણ કે ભગ્યત્વ કેવલ (સર્વથા શુદ્ધ) જીવરૂપ નથી જ્યારે દિદક્ષા કેવળ જીવરૂપ છે. આથી મોક્ષમાં પણ દિદક્ષા રહેશે.

પ્રશ્ન : બંધ નથી ત્યારે એકલી દિદક્ષા છે. પણ ભાવીયોગની અપેક્ષાએ (મહદ્ આદિનો યોગ થશે ત્યારે મહદ્ આદિ પણ હોવાથી એકલી દિદક્ષા નથી એ અપેક્ષાએ) દિદક્ષા કેવલ જીવસ્વરૂપ નથી. આથી ભાવી-યોગની અપેક્ષાએ દિદક્ષા ભગ્યત્વ સમાન છે.

ઉત્તર : જે વખતે મહદ્ આદિનો યોગ થયો નથી તે વખતે દિદક્ષા એકલી હોય છે. જ્યારે મહદ્ આદિનો યોગ થાય છે ત્યારે તેમાં કોઈ વિશેષતા આવતી નથી. દિદક્ષા સદા એક એક સરખી હોવાના કારણે (જૈતન્યગુણની જેમ) સહજ હોવાથી મહદ્ આદિનો વિયોગ થાય ત્યારે પણ દિદક્ષાની વિઘ્નમાનતાની આપત્તિ આવે છે.

પ્રશ્ન મહદ્ આદિનો સંયોગ થયા પછી વિકારનું દર્શન થતાં કૈવલ્ય અવસ્થામાં નિવૃત્ત થવાનો દિદક્ષાનો સ્વભાવ છે. આથી મહદ્ આદિનો વિયોગ થાય ત્યારે પણ દિદક્ષાની વિઘ્નમાનતાની આપત્તિ નહિ રહે.

ઉત્તર : દિદક્ષાના આવા (અમુક સમય સુધી રહે અને પછી નિવૃત્ત થાય તેવા) સ્વભાવની કલ્પના અપ્રા-માણિક છે.

જેમ દિદક્ષાના સ્વભાવની કલ્પના અપ્રામાણિક છે.

તેમ કલ્પિત દિદક્ષાનો સ્વીકાર કરવામાં પણ એ જ
(=પ્રમાણભાવ રૂપ) દોષ છે.

૧૬. પરિણામ ભેદથી બંધ-મોક્ષનો ભેદ

‘પરિણામભેદ્યા બંધાઈભેદ્યો ત્તિ’ સાહુ । સવ્વનય-
વિસુદ્ધિયે નિરુવચરિઓભયભાવેણં ।

પ્રશ્ન : જો દિદક્ષા માનવામાં આવે તો દિદક્ષા
હોય ત્યાં સુધી બંધ અને દિદક્ષાની નિવૃત્તિ થતાં મોક્ષ
એમ બંધ-મોક્ષનો ભેદ (=વ્યવસ્થા) થાય છે. પણ દિદક્ષા
ન માનવામાં આવે તો બંધ-મોક્ષનો ભેદ કેવી રીતે થઈ
શકે ?

ઉત્તર : આત્માના પરિણામના ભેદથી બંધ અને
મોક્ષનો ભેદ માનવો એ પ્રમાણયુક્ત છે.

પ્રશ્ન : પરિણામનો ભેદ એટલે શું ?

ઉત્તર : અન્યનો યોગ અને વિયોગ એ પરિણામભેદ
છે. અર્થાત્ કર્મનો યોગ એ બંધ અને કર્મનો વિયોગ
એ મોક્ષ છે.

પરિણામભેદથી બંધ-મોક્ષનો ભેદ સર્વનયોથી વિશુદ્ધ
(=સર્વનયસંમત) હોવાથી ઉપચારરહિત (=મુખ્ય-તાત્ત્વિક)
બંધ-મોક્ષ સિદ્ધ થાય છે.

૧૭. કર્મ બોધ સ્વરૂપ નથી, તથા સર્વથા અસત્ પણ નથી.

ન અપ્પભૂયં કમ્મં । ન પરિકપ્પિયમેયં ।
ન એવં ભવાદિભેદો ।

(આ રીતે દ્રવ્યાસ્તિક નયની અપેક્ષાએ પ્રરૂપણ કરી. હવે પર્યાયાસ્તિક નયની અપેક્ષાએ પ્રરૂપણ કરે છે :)

કર્મ આત્મભૂત નથી, એટલે કે બોધ સ્વરૂપ જ નથી, કર્મ જેમ બોધ સ્વરૂપ જ નથી, તેમ સર્વથા પરિકલ્પિત=અસત્ પણ નથી. + કારણ કે કર્મ સર્વથા બોધસ્વરૂપ કે અસત્ હોય તો સંસાર અને મોક્ષનો (=બંધ-મોક્ષનો) ભેદ ન થાય. તે આ પ્રમાણે—

બૌદ્ધો સર્વ વસ્તુને ક્ષણિક માને છે. જો બધી વસ્તુઓ ક્ષણિક હોય તો બીજી ક્ષણે તે જ વસ્તુ કેમ દેખાય છે? આ પ્રશ્નના સમાધાન માટે બૌદ્ધો ‘સંતાન’ પદાર્થને માને છે. સંતાન એટલે ક્ષણ પ્રવાહ. દરેક વસ્તુ પૂર્વ-પૂર્વક્ષણે નાશ પામે છે અને ઉત્તર-ઉત્તર ક્ષણે તે જ પ્રકારની નવી વસ્તુ ઉત્પન્ન થાય છે. આથી વસ્તુ ઉત્પન્ન થાય ત્યારથી આરંભી સર્વથા નાશ ન પામે ત્યાં સુધી સમાન ક્ષણ પ્રવાહ આપ્યા કરે છે. એટલે પ્રત્યેક ક્ષણે નિરંતર સમાનરૂપે વસ્તુની ઉત્પત્તિ એ ક્ષણ પ્રવાહ છે. વસ્તુ સર્વથા નાશ પામે ત્યારે ક્ષણપ્રવાહનો = સંતાનનો નાશ થાય છે, અને નવા ક્ષણ પ્રવાહની=સંતાનની ઉત્પત્તિ

+ બૌદ્ધની ‘યોગચાર’ શાખાવાળા સર્વવસ્તુઓને વિજ્ઞાન સ્વરૂપ માને છે. એથી એમની દૃષ્ટિએ કર્મ જ્ઞાન સ્વરૂપ છે. બૌદ્ધની ‘માધ્યમિક’ શાખાવાળા સર્વ વસ્તુઓને અસત્=વાસનારૂપ માને છે. સર્વ વસ્તુઓ નહિ હોવા છતાં વાસનાના (=બ્રાન્તિના) કારણે દેખાય છે. એટલે બધું વાસનારૂપ છે. આથી કર્મ પણ વાસનારૂપ છે એમ માને છે.

થાય છે. દા. ત. હરણુ જન્મ્યું ત્યારથી તે દરેક ક્ષણે નાશ પામે છે, અને સમાનરૂપે ઉત્પન્ન થાય છે. આથી હરણુનો ક્ષણ-પ્રવાહ = સંતાન ચાલે છે. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો હરણુક્ષણનો = હરણુ રૂપ * ક્ષણનો પ્રવાહ ચાલે છે.

તે પ્રમાણે આત્માનો પણ ક્ષણપ્રવાહ ચાલે છે. આત્માના ક્ષણપ્રવાહને ચિત્સંતતિ કહેવામાં આવે છે. ચિત્સંતતિ સોપાનવ અને નિરુપાનવ એમ બે પ્રકારે છે. સંસારમાં રહેલા આત્માની સોપાનવ ચિત્સંતતિ ચાલે છે, અને આ બધું અસત્ છે એવું જ્ઞાન થવાથી રાગાદિ દૂર થતાં સોપાનવ ચિત્સંતતિનો અંત આવે છે અને નિરુપાનવ ચિત્સંતતિ ચાલે છે. સોપાનવ ચિત્સંતતિ રૂપ ક્ષણ એ સંસાર અને નિરુપાનવ ચિત્સંતતિ રૂપ ક્ષણ એ મોક્ષ છે. આમ ક્ષણભેદથી બંધ અને મોક્ષનો ભેદ થાય છે, આ પ્રમાણે બૌદ્ધો માને છે. આમ ક્ષણભેદ થવા છતાં બોધ (=ચિત્સંતતિ) બંને ક્ષણોમાં છે. એટલે કે જેમ સંસાર અવસ્થામાં બોધ હોય છે, તેમ મોક્ષ અવસ્થામાં પણ બોધ હોય છે. આથી તમારા મતે સંસાર અને મોક્ષમાં કોઈ ભેદ પડ્યો નહિ.

* ક્ષણિકવાદીના મતે દરેક વસ્તુનો ક્ષણે ક્ષણે નાશ અને (-ઉત્પત્તિ) થતા હોવાથી વસ્તુને પણ ક્ષણ કહેવામાં આવે છે. જેમ કે, મનુષ્યક્ષણ, ઘટક્ષણ અથવા હરણુનો ક્ષણ, મનુષ્યનો ક્ષણ, ઘટનો ક્ષણ એમ પણ કહેવાય છે.

૧૮ સત્ત્વો સર્વથા વિનાશ માનવામાં સર્વથા અસત્ત્વની

ઉત્પત્તિ થવાની આપત્તિ

ન ભવાભાવો ઉ સિદ્ધી । ન તદ્વચ્છેદેડણુપ્પાઓ ।
 ન એવં સમંજસત્તં । નાડણાઈમંતો ભવો । ન
 હેઈફલભાવો । તસ્સ તહા સહાવકપ્પણમબુત્તં નિરા-
 હારન્નયકઓ નિઓગેણં ।

પ્રશ્ન :-સંસારનો અભાવ એ જ મોક્ષ છે. અર્થાત્ જેમ દીપકના બુઝાઈ ગયા પછી પ્રકાશનો સર્વથા અભાવ થાય છે, તેમ સંતતિનો ઉચ્છેદ (=સર્વથા નાશ) થતાં સંસારનો અભાવ થાય છે, અને અને એ જ મોક્ષ છે, સંતતિ સંસાર છે અને સંતતિનો સર્વથા ઉચ્છેદ મોક્ષ છે.

ઉત્તર :-નાસતો વિચ્છતે માવો, નાડમાવો વિચ્છતે સત્ત્વો = “અસત્ત્વો (= સર્વથા અવિદ્યમાનનો) ભાવ (ઉત્પત્તિ) ન થાય, અને સત્ત્વો સર્વથા અભાવ (= નાશ) ન થાય” એવો નિયમ છે. જે વિદ્યમાન હોય તેની જ પર્યાયાંતરરૂપે ઉત્પત્તિ થાય. તથા સત્ત્વો સર્વથા અભાવ ન થાય, કિંતુ પર્યાયાંતર થાય. આ નિયમ હોવા છતાં જો, તમે સંતતિનો સર્વથા ઉચ્છેદ માનશો તો ફરી પણ ક્યારેક સંતતિની અવશ્ય ઉત્પત્તિ થશે, એમ માનવાની આપત્તિ આવશે. કારણ કે જેમ સત્ત્વો સર્વથા ઉચ્છેદ થાય છે તેમ સર્વથા અસત્ત્વની ઉત્પત્તિ પણ થાય.

પ્રશ્ન :-સર્વથા અસત્ત્વની ઉત્પત્તિ થાય તેમાં શો વાંધો છે ?

ઉત્તર :- સર્વથા અસતની ઉત્પત્તિ યુક્તાયુક્ત નથી. સર્વથા અસતની ઉત્પત્તિ માનવામાં બે વિરોધ આવે છે. (૧) એક વિરોધ એ છે કે ક્યારેક સંતાનની ઉત્પત્તિ થવાથી સંસાર અનાદિ તરીકે સિદ્ધ નહિ થઈ શકે. (૨) બીજો વિરોધ એ છે કે કારણ-કાર્ય ભાવ નહિ રહે. જે સંતતિનો સર્વથા ઉચ્છેદ થાય છે તેની અંતિમક્ષણ અને જે સંતતિની ઉત્પત્તિ થાય છે તેની પ્રથમક્ષણ એ બંને વચ્ચે કારણ-કાર્ય ભાવ નહિ રહે. અર્થાત્ પ્રથમક્ષણ રૂપ કાર્યનું અંતિમક્ષણ કારણ નથી. આથી કારણ વિના જ કાર્યની ઉત્પત્તિ થશે.

પ્રશ્ન :- ચરમક્ષણનો તેવો (= તદ્દન નિવૃત્ત થવાનો) સ્વભાવ છે, અને આઘક્ષણનો ઉત્પન્ન થવાનો સ્વભાવ છે. જ્યાં સ્વભાવ હોય ત્યાં આમ કેમ એ પ્રશ્ન જ ન હોય.

ઉત્તર :- ચરમક્ષણના તેવા સ્વભાવની કલ્પના અયુક્ત છે, કેમકે તેમાં સ્વભાવ નિરાધાર બને, અથવા અન્વય (= સંબંધ) ન રહે એ બે દોષ અવશ્ય આવે છે. તે આ પ્રમાણે :- (સ્વ = પોતાની. ભાવ એટલે સત્તા) સ્વભાવ એટલે આત્મીય સત્તા. આથી ચરમક્ષણનો નિવૃત્તિસ્વભાવ છે એનો અર્થ એ થયો કે ચરમક્ષણની સત્તા નિવૃત્તિ છે. અને સ્વાભાવિક આત્મીયસત્તા છે. ચરમ-ક્ષણની નિવૃત્તિ છે એટલે ચરમક્ષણ નથી, અને ચરમ-ક્ષણની આત્મીય સત્તા છે. તો આત્મીય સત્તા કેની? આત્મીય સત્તાનો આધાર કોણ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર મળતો નથી આત્મીય સત્તા=સ્વભાવ નિરાધાર બને છે.

અથવા ચરમક્ષણનો તેવો સ્વભાવ છે એમ નહિ, કિંતુ ચરમક્ષણની નિવૃત્તિનો તેવો સ્વભાવ છે. એમ માનવામાં આત્મીય સત્તાનો=સ્વભાવનો આધાર નિવૃત્તિ છે એટલે સ્વભાવ નિરાધાર નથી. પણ કારણ-કાર્યનો અન્વય (=સંબંધ) નહિ રહે. એટલે કે ચરમક્ષણ કારણ છે અને આઘક્ષણ કાર્ય છે એમ કારણ-કાર્યનો સંબંધ નહિ રહે. કારણ કે આઘક્ષણની ઉત્પત્તિ થાય છે, ત્યારે અંતિમક્ષણની નિવૃત્તિ છે = અંતિમક્ષણ નથી.

પ્રશ્ન : અહીં નિઓગેણં = બે દોષ અવશ્ય લાગે છે એમ જકારપૂર્વક કેમ કહ્યું ?

ઉત્તર : જો સ્વભાવ માનવામાં આવે અને આ બે દોષ ન માનવામાં આવે તો સ્વભાવ (= પોતાની સત્તા એ) અર્થ ઘટી શકે નહિ. શબ્દનો જે અર્થ ઘટતો હોય તે ઘટાડવો જોઈએ. સ્વભાવ શબ્દનો અર્થ ઘટાડતાં ઉક્ત બે દોષો અવશ્ય આવે છે.

૧૯. દ્રવ્યના ઉત્પાદ અને નાશ માનવામાં આવે તો દ્રવ્યના ઉત્પાદ-નાશરૂપ સ્વભાવની કલ્પના યુક્તિયુક્ત છે.

તરસેવ તહાભાવે જુત્તમેઅં ।

હા, જો ક્ષણનો = દ્રવ્યનો જ પર્યાયરૂપ ઉત્પાદ થાય છે, અને વિનાશ પણ થાય છે, એમ માનવામાં આવે તો દ્રવ્યનો એક પર્યાય રૂપે ઉત્પન્ન થવું અને બીજા પર્યાય રૂપે નાશ પામવું એવો સ્વભાવ છે, એમ સ્વભાવની કલ્પના યુક્તિયુક્ત છે. કારણકે તેમાં પૂર્વોક્ત સર્વથા

અસત્ની ઉત્પત્તિ, સંસારનું આદિપણું, કારણ-કાર્યનો અસંબંધ, સ્વભાવની નિરાધારતા વગેરે દોષો ન રહે.

૨૦. પ્રસ્તુત વિષયની સૂક્ષ્મતા

સુહૃમમદ્દૃષ્ટપયમેઅં । વિચિન્તિઅવ્વં મહાપણ્ણા-
એત્તિ ।

આ વિષય અત્યંત સૂક્ષ્મ છે. આથી સૂક્ષ્મબુદ્ધિથી આની વિચારણા કરવી. કારણકે સૂક્ષ્મબુદ્ધિથી વિચાર્યા વિના આ વિષય ન સમજી શકાય.

૨૧. મોક્ષસુખની શ્રેષ્ઠતાનું કારણ

અપજજવસિઅમેવ સિદ્ધસુખં । ઇત્તો એવુત્તમં
ઇમં । સવ્વહા અણુસ્સુગત્તેણંતભાવાએા ।

આ પ્રમાણે મોક્ષસુખ અનંત છે, આથી જ શ્રેષ્ઠ છે. કારણ કે મોક્ષસુખ તદ્દન ઉત્સુકતા વિના અનંત છે.

૨૨. સિદ્ધોનો વાસ

લોગંતસિદ્ધિવાસિણો એએ । ‘જત્થ ય એગ્ગે
તત્થ નિઅમા અણંતા’ ।

સિદ્ધો લોકના અંતે સિદ્ધિક્ષેત્રમાં રહે છે. જ્યાં એક સિદ્ધ છે ત્યાં અનંતા સિદ્ધો છે.

૨૩. સિદ્ધની લોકાંત મુધી ગતિસંબંધી વર્ણન

અકમ્મણ્ણો ગઈ પુવ્વપએાગેણુ અલાઉપ્પભિઈ-
નાયએા । નિઅમેા અએા એવ ‘અકુસમાણુગઈએ
ગમણુ’ ઉક્કરિસવિસેસએા ઇઅં

પ્રશ્ન : આત્માને ગતિ કરવામાં યોગ સહાયક છે. યોગ વિના આત્મા ગતિ કરી શકે નહિ. સર્વકર્મોના ક્ષય થતાં આત્મા યોગ રહિત હોવાથી ગતિ કેમ કરી શકે ?

ઉત્તર : કર્મ રહિત આત્મા પૂર્વપ્રયોગથી ગતિ કરે છે, એટલે કે આત્મામાં યોગ નિરોધની પહેલાના યોગના (= પ્રયોગના) સંસ્કારો રહેલા હોવાથી તેમની સહાયથી તે ગતિ કરે છે. જેમ-કુંભાર ચાકડાને હાથની પ્રેરણાથી ગતિમાન કરીને હાથ લઈ લેવા છતાં પૂર્વે કરેલી પ્રેરણાના સંસ્કારોથી ચક્રની ગતિ થયા કરે છે, તેમ અહીં વર્તમાનમાં યોગનો અભાવ હોવા છતાં પૂર્વના યોગના (= પ્રયોગના) સંસ્કારોથી કર્મ રહિત જીવ ગતિ કરે છે.

પ્રશ્ન : કર્મરહિત આત્મા પૂર્વપ્રયોગથી ગતિ કરે છે એ બરોબર છે. પણ તિચ્છી કે નીચે ગતિ ન કરતાં ઊર્ધ્વ જ ગતિ કેમ કરે છે ?

ઉત્તર : કર્મરહિત આત્માનો ઊર્ધ્વગતિ કરવાનો સ્વભાવ છે. આ વિષયમાં તુંબડા વગેરેનાં દૃષ્ટાંતો છે. જેમ માટીથી લેપાયેલું તુંબડું પાણીમાં નાખતાં ડૂબી જાય છે. પણ માટીનો લેપ ધોવાઈ જતાં તુંબડું ઊર્ધ્વગતિ કરે છે અને પાણીની ઉપર આવી જાય છે. તેવી રીતે કર્મરહિત બનેલો આત્મા સ્વ-સ્વભાવથી ઊર્ધ્વગતિ કરે છે.

પ્રશ્ન : આત્મા ઉપર ગયા પછી ફરી નીચે આવે,

ફરી ઉપર જાય, ફરી નીચે આવે, ફરી ઉપર જાય એમ અનેકવાર ગમનાગમન કેમ ન કરે ?

ઉત્તર : કર્મરહિત આત્મા નીચે ન જ આવે, ઉપર જ રહે, એવો નિયમ છે. આ વિષય તુંબડા વગેરેના દૃષ્ટાંતોથી સમજી શકાય છે. માટીના લેપરહિત બેનલું તુંબડું પાણીની ઉપર જ રહે છે, નીચે જતું નથી. તેમ કર્મરહિત આત્મા ઉપર જ રહે, તથા એક જ સમયમાં લોકોંતે પહોંચી જાય એવો નિયમ છે.

પ્રશ્ન : આત્મા લોકોંતે એક સમયમાં જાય છે તે કેવી રીતે ? જેમ સોય કમલના સો પાંદડાંને એકએક પાંદડાને સ્પર્શીને ભેદે છે, તેમ જીવ વચલા આકાશ પ્રદેશોને સ્પર્શીને જાય છે કે સ્પર્શ્યા + વિના ?

+ અહીં ટીકા “ઉત્પલ્પત્રશતવ્યતિમેદદૃષ્ટાંતેન એકસમયેન તદ્ ગતિયુક્તેત્યાશઙ્કાવ્યપોહાયાહ” એવો પાઠ છે. આમાં ‘કથં’ શબ્દ નથી. ‘કથં’ શબ્દ હોય તો વધારે ઠીક થાય. ‘કથં’ શબ્દ હોય તો નીચે પ્રમાણે પ્રશ્નોત્તર થાય.

પ્રશ્ન : કમળના સો પાંદડાંને ભેદતાં અસંખ્ય સમય લાગે છે તો આત્મા અસંખ્ય આકાશ પ્રદેશોમાંથી પસાર થઈને એક સમયમાં લોકોંતે શી રીતે જઈ શકે ?

ઉત્તર : અસ્પૃશ્યગતિથી (=આકાશ પ્રદેશોને સ્પર્શ્યા વિના જાય છે, આથી એક સમયમાં જાય છે. જ્યારે કમલના સો પાંદડાંના ભેદમાં સોય દરેક પાંદડાને સ્પર્શીને ભેદે છે. આથી તેમાં અનેક સમયો લાગે છે.

ઉત્તર : આ આત્મા અસ્પૃશદ્ગતિથી (=વચલા આકાશ પ્રદેશોને સ્પર્શ્યા વિના) સિદ્ધિક્ષેત્રમાં જાય છે.

પ્રશ્ન : અસ્પૃશદ્ગતિ કેવી રીતે સંભવે ? અર્થાત્ વચલા આકાશ પ્રદેશોને સ્પર્શ્યા વિના લોકાંતે શી રીતે જઈ શકાય ?

ઉત્તર : અતિશય ઉત્કૃષ્ટ ગતિથી આ સંભવી શકે.

૨૪ સંસારમાં લબ્ય જીવોનો કદી અભાવ ન થાય.

અવ્યુચ્છેદ્યો ભવ્યાણુ અણુંતભાવેણુ એઅમ-
ણુંતાણુંતયં, સમયા ઈત્ય નાયં ।

પ્રશ્ન : મોક્ષમાં ગયેલ કોઈ જીવ સંસારમાં પાછો આવતો નથી, અનાદિકાળથી પ્રાયઃ છ મહિનામાં અનેક જીવો સિદ્ધ ન થાય તો પણ એક જીવ તો અવશ્ય સિદ્ધ થાય. આથી સંસારમાં લબ્ય જીવોનો તદ્દન અભાવ થઈ જશે.

ઉત્તર : લબ્ય જીવો અનંત હોવાથી ક્યારેય તેમનો સર્વથા અભાવ નહિ થાય.

પ્રશ્ન : વનસ્પતિકાય આદિની કાયસ્થિતિ અનંતકાળ છે; છતાં તેનો અંત આવે છે, તેમ અનંત પણ અલબ્યોનો અંત કેમ ન આવે ?

ઉત્તર : લબ્યો અનંતાનંત છે, અર્થાત્ કદી અંત ન આવે તેટલા અનંત છે. આ વિષયમાં સમયોનું દૃષ્ટાંત

છે. જેમ-દરેક સમયે એક એક સમય વ્યતીત થવા છતાં કદી સમયોનો સર્વથા અંત આવતો નથી. તેમ લગ્યોનો પણ કદી સર્વથા અભાવ થતો નથી.

૨૫ મોક્ષમાં જનાર લગ્ય અને અલગ્યમાં યોગ્યતા અને અયોગ્યતાની દૃષ્ટિએ ભેદ

લગ્યતાં જોગયામિત્તમેવ, કેસિંચિ પડિમાજુગ્ગ-
દારુ-નિદંસણેણું ।

કેટલાક જીવોનું લગ્યત્વ યોગ્યતામાત્ર હોય છે, અર્થાત્ કેટલાક (= જાતિલગ્યો) મોક્ષમાં જવાની યોગ્યતા-વાળા હોવા છતાં મોક્ષમાં નહિ જાય. આનો અર્થ એ થયો કે જે જીવોમાં મોક્ષમાં જવાની યોગ્યતા હોય તે બધા જ જીવો મોક્ષમાં જાય એવો નિયમ નહિ. કેટલાક લગ્યો (= જાતિલગ્યો) ક્યારે પણ મોક્ષમાં નહિ જાય.

પ્રશ્ન :-જો લગ્યો પણ મોક્ષમાં ન જાય તો અલગ્યોથી લગ્યોની શી વિશેષતા ?

ઉત્તર :-આ વિષયમાં પ્રતિમાયોગ્ય કાળનું દૃષ્ટાંત છે. એક કાળ ગાંઠ આદિથી રહિત હોવાથી પ્રતિમાને યોગ્ય છે. અને બીજું કાળ ગાંઠ આદિવાળું હોવાથી પ્રતિમાને યોગ્ય નથી. તથા જે કાળ પ્રતિમાને યોગ્ય હોય તેમાંથી પ્રતિમા બને જ એવો નિયમ નહિ. છતાં પ્રતિમા બનાવવાને યોગ્ય અને પ્રતિમા બનાવવાને અયોગ્ય એ

અંને પ્રકારના કાળમાં યોગ્યતા અને અયોગ્યતાની દૃષ્ટિએ ભેદ છે.

૨૬ વ્યવહાર નય પણ મોક્ષનું સાધન છે.

વ્યવહારમયમેયમ્ । એસોઽપિ તત્તંગમ્ પવિત્તિ-
વિસોહણેણ । અણેગંતસિદ્ધિર્યો નિચ્છયંગભાવેણ ।
પરિમુદ્ધો ઉ કેવલમ્ ।

પ્રશ્ન : મોક્ષ થતાં લવ્યત્વનો અભાવ થતો હોવાના કારણે લવ્યત્વનો નિવૃત્તિ સ્વભાવ હોવાથી પૂર્વે ઔદ્ધમતના વર્ણનમાં ચરમક્ષણનો નિવૃત્તિ સ્વભાવ છે એમ કદપના કરવામાં જે દોષો બતાવ્યા હતા તે જ દોષો અહીં કેમ નહીં આવે ?

ઉત્તર : અહીં વ્યવહારનયની દૃષ્ટિએ આ વિચારણા છે. આથી ઔદ્ધમતના વર્ણનમાં સ્વભાવ સંબંધી જે વિચારણા કરી હતી તે વિચારણા અહીં કરવાની જરૂર નથી. કારણ કે તે વિચારણા નિશ્ચયનયની દૃષ્ટિએ હતી. વ્યવહારનયથી લવ્યજીવોમાં અનાદિકાળથી લવ્યત્વરૂપ પારિણામિક ભાવ છે, તે લવ્યત્વ દરેક લવ્યમાં (વિશિષ્ટ) =લિન્ન લિન્ન (=તથાલવ્યત્વ) હોય છે. તથા તે સાધ્ય-વ્યાધિ સમાન હોવાથી કાલાદિની સામગ્રીનો યોગ થતાં વિપાકનાં સાધનોથી તેનો પરિપાક થાય છે, મોક્ષ થતાં તેની નિવૃત્તિ થાય છે. આ બધી વિચારણા પૂર્વે કરેલ છે.

પ્રશ્ન : વ્યવહાર સંવૃત્તિરૂપ (=કાલ્પનિક કે અસત) છે ?

ઉત્તર : ના. વ્યવહારનય મોક્ષનું અંગ-સાધન છે. તે આ પ્રમાણે : (૧) તે પ્રવૃત્તિની વિશુદ્ધિ કરે છે, અર્થાત્ વ્યવહારનયથી પ્રવ્રજ્યાદિ દ્વારા પરલોક સંબંધી પ્રવૃત્તિની વિશુદ્ધિ થાય છે મોક્ષના લક્ષ્યથી પરલોક સંબંધી પ્રવૃત્તિ થાય છે. (૨) વ્યવહારનયને માનવાથી અનેકાંતની સિદ્ધિ થાય છે. (એકલા નિશ્ચયનયને માનવો એ એકાંત છે.) (૩) પ્રવ્રજ્યાદિ દ્વારા પરલોક સંબંધી પ્રવૃત્તિથી અપૂર્વકરણ આદિની પ્રાપ્તિ થતી હોવાથી વ્યવહાર નય નિશ્ચયનયનું કારણ છે. અલબત્ત તે વ્યવહાર પરિશુદ્ધ હોવો જોઈએ. જિનાજ્ઞાની અપેક્ષા સહિત અને પુષ્ટ આલંબનવાળો વ્યવહાર પરિશુદ્ધ છે.

૨૭ જિનાજ્ઞા સર્વથા નિર્દોષ છે.

એસા આણા, ઇહ ભગવચ્ચો સમંતભદ્દા,
તિકંકાડિપરિસુદ્ધીચ્ચે ।

અહીં વ્યવહાર અને નિશ્ચય એ બંને નયોવાળી (અથવા પંચસૂત્રમાં કહેલ સઘળી) જિનાજ્ઞા કષ, છેદ અને તાપ એ ત્રણેથી પરિશુદ્ધ હોવાથી સર્વથા નિર્દોષ છે.

૨૮. જિનાજ્ઞાને અપુનર્બંધકાદિ જીવો સમજી શકે.

અપુણબંધગાઘગમ્મા । એઅપ્પિમત્તં ખલુ ઇત્થ

લિહ્ગાં, ઔચિત્તપવિત્તિવિન્નેઅં સંવેગસાહુગં
શિઅમા ।

સર્વ પ્રકારની જિનાજ્ઞાને અપુનર્બંધકાદિ⁺ જીવો સમજી શકે છે. અપુનર્બંધકત્વં જિનાજ્ઞા પ્રત્યે પ્રેમ^{*} આદિ લક્ષણ છે. અર્થાત્ જિનાજ્ઞા પ્રત્યે પ્રેમ વગેરેથી અપુનર્બંધક જીવ ઓળખી શકાય છે. જિનાજ્ઞા પ્રત્યે પ્રેમ ઔચિત્યપૂર્વક પ્રવૃત્તિવાળો હોવો જોઈએ. કારણકે ઔચિત્યપૂર્વક પ્રવૃત્તિથી જિનાજ્ઞાની આરાધના થવાથી જિનાજ્ઞા પ્રત્યે બહુમાન થાય છે. ઔચિત્યની ખામીથી પ્રવૃત્તિ કરવામાં જિનાજ્ઞા પ્રત્યે પ્રેમ નથી, કિંતુ મોહ જ છે. જિનાજ્ઞા પ્રત્યે પ્રેમ અવશ્ય સંવેગ જગાડે છે. કારણ કે જેને નિર્દોષ જિનાજ્ઞા પ્રત્યે પ્રેમ છે, તેને નિયમા સંવેગ હોય છે.

૨૯. ભવાલિનંદી જીવોને જિનાજ્ઞા ન આપવી

+ ફરી ક્યારેય સાત કર્મોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ન બાંધે તે અપુનર્બંધક (અહીં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિના ઉપલક્ષણથી સાત કર્મોની અંતઃક્રોડાક્રોડિ સાતરોપમથી અધિક સ્થિતિ ન બાંધે તે અપુનર્બંધક એમ સમજવું.) આદિ શબ્દથી માર્ગલિમુખ, માર્ગપતિત વગેરે જીવો સમજવા.

* આદિ શબ્દથી જિનાજ્ઞાશ્રવણ, જિનાજ્ઞાનો અભ્યાસ વગેરે સમજવું.

ન એસા અન્નેસિં દેઆ । લિંગવિવજૂજ્યાએ
તપ્પરિણુ । તયણુગાહદ્ધયાએ આમકુભોદ્ધગ-
નાસનાએણું ।

આથી (= જિનાસા પ્રત્યે પ્રેમવાળાને નિયમા સંવેગ
હોય છે, લવાલિનંદી જીવોને સંવેગ ન હોય એથી) આ
નિર્દોષ જિનાસા, અપુનર્જંઘકાદિથી ખીજાઓને, અર્થાત્
લવાલિનંદી જીવોને, ન આપવી - ન કહેવી. અપુનર્જંઘ-
કાદિના લક્ષણોથી વિપરીત લક્ષણો દ્વારા લવાલિનંદી
જીવો ઓળખી શકાય છે.

પ્રશ્ન : જિનાસા નિર્દોષ હોવાથી ગમે તેને આપ-
વામાં શું વાંધો છે ?

ઉત્તર : જિનાસા સર્વથા નિર્દોષ હોવા છતાં
લવાલિનંદી જીવોને તેમના જ હિત માટે ન આપવી.
આ વિષયમાં કાચા ઘડામાં પાણી નાખવાનું દૃષ્ટાંત છે.
જેમ કાચા ઘડામાં પાણી નાખવાથી પાણી ઘડાને વિનાશ
કરે છે, તેમ અયોગ્યને આપેલી જિનાસા અયોગ્યનો
વિનાશ કરે છે = તેનાથી અયોગ્યનું અહિત થાય છે.
લવાલિનંદી જીવો જિનાસાને અયોગ્ય છે.

૩૦. અયોગ્યને જિનાસા ન આપવામાં કરુણા છે

એસા કરુણત્તિ વુચ્ચઈ, એગંતપરિસુદ્ધા, અવિ-

રાહણાફલા, તિલોગનાહબહુમાણેણું નિસ્સેઅસસાહિગ
ત્તિ ॥ પવ્વજ્જનફલસુત્તં સમ્મત્તં ।

અયોગ્યને જિનાશા ન આપવી એ કરુણા છે. આ
કરુણા એમાં અયોગ્યના અનર્થનો ત્યાગ થતો હોવાથી
એકાંતે પરિશુદ્ધ છે, સમ્યગ્ વિચારણા હોવાથી વિરાધના
રૂપ ફક્તથી રહિત છે, ત્રિલોકનાથનું બહુમાન હોવાથી
(સાનુબંધ પ્રવૃત્તિ દ્વારા) મોક્ષ સાધક છે.

આ પ્રમાણે પ્રવ્રજ્યાફલ નામનું સૂત્ર પૂર્ણ થયું.

શુદ્ધિપત્રક

૧૫	૯	નિરિક્ષખજ્જ	નિરિક્ષિખજ્જ
૨૨	૧૨	પરિભાવિઅ	પરિભાવિએ
૨૨	૧૩	અપરોવતાવો	અપરોવતાવં પરોવતાવો
૨૮	૫	સંઠવિઅ	સંઠવિઅ સંઠવિઅ
૩૫	૧૧	વિધિપૂક	વિધિપૂર્વક
૩૮	૧૩	નિકામેણુ	નિઅમેણુ
૫૪	૫	અએ।	તએ।
૫૭	૪	મમરણુ	મરણુ
૬૧	૧૬	સવ્વણ્ણણું	સવ્વણ્ણણું
૭૮	૧૯	અસચ્ચેાનો	ભચ્ચેાનો

કરવો અને તે માટે અંશથી સાધુપણા ૩૫ પાંચ અણુવ્રતોનો સ્વીકાર કરી તેનું વિશુદ્ધ પાલન કરવું વગેરેનો સમાવેશ થાય છે.

સૂત્ર (૩) પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ વિધિ :

પ્રવ્રજ્યા એટલે દીક્ષા અર્થાત્ સાધુપણાને લાવથી-હૃષ્પૂર્વક સ્વીકારવાનો વિધિ. આ પ્રમાણે-પૂર્વે આંશિક સાધુપણાનો વિશુદ્ધ અભ્યાસ કર્યા બાદ માતા-પિતાને પ્રતિભોધ કરી દીક્ષાગ્રહણમાં તેમની સંમતિ લેવી અને તેમની આજીવિકાની વ્યવસ્થા કરવી-છતાં અનુમતિ ન આપે તો છેવટ ભયંકર અટવીમાં સખત ખીમાર થયેલ માતાપિતાને સાજા કરવા ઔષધ લેવા છોડીને ગામમાં આવવું પડે, તેમ સંસાર અટવીમાં મોહની ખીમારી ભોગવતાં માતા-પિતાને માટે તાત્ત્વિક ઔષધ (ધર્મ)થી સાજા કરવા છોડીને પણ દીક્ષારૂપી ઔષધપ્રાપ્તિના સ્થાને ચાલ્યા આવવું. અને વીતરાગ પ્રભુ વગેરેની પૂજા, ઇત્યાદિ કૃત્ય કરીને દીક્ષા ગ્રહણ કરવી.

સૂત્ર (૪) પ્રવ્રજ્યા પરિપાલન :

દીક્ષા લીધા પછી દૈનિક આદિ સાધનાયોગો-કર્તવ્યો-અનુષ્ઠાનોમાં તત્ક્લીન બની જનાર સાધુ એક વર્ષમાં સર્વશ્રેષ્ઠ દેવતાઈ સુખ ભોગવનાર દેવતા કરતાં પણ વધુ પ્રથમસુખ અનુભવતો થઈ જાય છે-પરંતુ આ અવસ્થામાં પહોંચવા માટે વિધિપૂર્વક અને સદ્ગુરુમાં બહુમાનપૂર્વક શાસ્ત્રાધ્યયન, આરાધના-વિરાધનાનાં સ્થાનો અને તેના લાભ તથા નુકસાનો તથા કોઈપણ અનુષ્ઠાનને બાધા ન પહોંચે તેની કાળજી વગેરેની ખૂબ આવશ્યકતા છે, તેનું નિરૂપણ આ ચોથા સૂત્રમાં કરવામાં આવ્યું છે.

સૂત્ર (૫) પ્રવ્રજ્યાકૃત્ત :

સુવિશુદ્ધ પ્રવ્રજ્યાનું પરિપાલન કરવાથી આત્માના કર્મબંધનો જનરિત થઈ છૂટી જવાથી કર્મમુક્ત બનીને લોકના શિખર ભાગ ઉપર સાદિ-અનંત સ્થિતિમાં સ્થિર બની જાય છે. સિદ્ધિગતિમાં વિષય-નિરપેક્ષ ઉપમાતીત અનંત સુખની શાશ્વત પ્રાપ્તિ થાય છે. જૈન દષ્ટિએ આ સૂત્રમાં મોક્ષના તાત્ત્વિક સ્વરૂપની શુદ્ધ તાર્કિક અને મામિક મીમાંસા કરવામાં આવેલી છે.

‘ પંચસૂત્ર ’ મુક્તિની સાધના માટેનો પરમ મંત્ર છે.

